

Chodosh Yoshon

Shiur# 556 | April 18th 2026

Riddles of the Week

#1

רמב"ן פרשת נשא פרק ה פסוק כ

והנה אין בכל משפטי התורה דבר תלוי בנס זולתי הענין הזה, שהוא פלא ונס קבוע שיעשה בישראל בהיותם רובם עושים רצונו של מקום, כי חפץ למען צדקו ליסר הנשים שלא תעשינה כזמת יתר העמים, ולנקות ישראל מן הממזרות שיהיו ראויים להשרות שכינה בתוכם. ולפיכך פסק הענין הזה משעה שנתקלקלו בעבירות, כמו שאמרו (סוטה מז א) משרבו הנואפים פסקו מי סוטה, שנאמר (הושע ד יד) לא אפקוד על בנותיכם כי תזנינה ועל כלותיכם כי תנאפנה כי הם עם הזונות יפרדו ועם הקדשות יזבחו ועם לא יבין ילבט. ואין הכתוב אומר שתהיינה הנשים הנואפות פטורות מן העון בעבור שבעליהן נואפים, רק שלא יעשה בהן הנס הגדול הזה שהוא נעשה להם לכבודם ולהיותם עם קדוש, והם לא יבינו בטובה הזאת ולא יחפצו בה, וזהו שאמר "ועם לא יבין ילבט", כלומר ילכד בסכלותו. וכן ואויל שפתים ילבט (משלי י ח), תרגם המתרגם הירושלמי, וסכלא בספותיה מתאחד:

רמב"ן פרשת תזריע פרק יג פסוק מז

והבגד כי יהיה בו נגע צרעת - זה איננו בטבע כלל ולא הווה בעולם, וכן נגעי הבתים, אבל בהיות ישראל שלמים לה' יהיה רוח השם עליהם תמיד להעמיד גופם ובגדיהם ובתיהם במראה טוב, וכאשר יקרה באחד מהם חטא ועון יתהוה כיעור בבשרו או בבגדו או בביתו, להראות כי השם סר מעליו. ולכך אמר הכתוב (להלן יד לד) ונתתי נגע צרעת בבית ארץ אחוזתכם, כי היא מכת השם בבית ההוא. והנה איננו נוהג אלא בארץ שהיא נחלת ה', כמו שאמר (שם) כי תבאו אל ארץ כנען אשר אני נותן לכם לאחוזתה, ואין הדבר מפני היותו חובת קרקע, אבל מפני שלא יבא הענין ההוא אלא בארץ הנבחרת אשר השם הנכבד שוכן בתוכה: ובתורת כהנים (מצורע פרשה ה ג) דרשו עוד, שאין הבית מטמא אלא אחר כבוש וחלוק, ושיהא כל אחד ואחד מכיר את שלו. והטעם, כי אז נתישבה דעתם עליהם לדעת את ה' ותשרה שכינה בתוכם. וכן אני חושב בנגעי הבגדים שלא ינהגו אלא בארץ, ולא הוצרך למעט מהן חוצה לארץ כי לא יארעו שם לעולם. ומפני זה עוד אינם נוהגים אלא בבגדים לבנים לא

בצבועים, כי אולי הצבע הוציא הכיעור ההוא במקום שהוא כטבעו ולא אצבע אלהים היא, ולפיכך הצבועים בידי שמים מטמאין כדברי רבי שמעון (נגעים פי"א מ"ג):

#2

תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף עא עמוד א

כמאן אזלא הא דתניא: בית המנוגע לא היה ולא עתיד להיות, ולמה נכתב - דרוש וקבל שכר. כמאן - כרבי אלעזר ברבי שמעון. דתנן, רבי אלעזר ברבי שמעון אומר: לעולם אין הבית טמא עד שיראה כשתי גריסין על שתי אבנים, בשתי כתלים, בקרן זווית, ארכו כשני גריסין ורחבו כגריס. מאי טעמא דרבי אלעזר ברבי שמעון - כתיב קיר וכתוב קירת, איזהו קיר שהוא כקירות - הוי אומר זה קרן זווית.

#3

תלמוד בבלי מסכת קידושין דף כה עמוד א

וסבר רבי לענין טבילה כטמון דמי? והאמר רבין אמר רב אדא אמר רבי יצחק: מעשה בשפחה של בית רבי, שטבלה ועלתה ונמצא עצם בין שיניה, והצריכה רבי טבילה אחרת! נהי דביאת מים לא בעינן, מקום הראוי לבוא בו מים בעינן; כדרבי זירא, דאמר רבי זירא: כל הראוי לביילה - אין ביילה מעכבת בו, ושאינו ראוי לביילה - ביילה מעכבת בו.

תוספות מסכת סוכה דף ו עמוד ב ד"ה דבר תורה

וא"ת כיון דאתא הלכתא לרובו ולא למעוטו א"כ קרא למאי אתא דדרשינן בשרו שלא יהא דבר חוצץ בינו לבין המים.

Rabbi Genack

Rabbi Gorelick

שולחן ערוך אורח חיים הלכות פסח סימן תפט סעיף י

אסור לאכול חדש אף בזמן הזה בין לחם בין קלי בין כרמל עד תחלת ליל י"ח בניסן ובארץ ישראל, עד תחלת ליל י"ז בניסן.

משנה ברורה סימן תפט ס"ק מה

אף בזמן הזה - מדכתיב ולחם וקלי וכרמל לא תאכלו עד עצם היום הזה וגו' בכל מושבותיכם משמע מזה דאף בחוץ לארץ נוהג איסור עד עצם היום דהיינו יום הבאת קרבן שהוא ט"ז בניסן ומשום ספיקא דיומא מחמירין עוד על יום אחד. והנה ביו"ד סימן רצ"ג כתב רמ"א היתר לחדש דהוי ס"ס חדא שמא התבואה היא משנה שעברה ואת"ל משנה זו דלמא נשרשה קודם לעומר וה"ה אם הוא מקום שמביאים תבואה ממקומות אחרים שתבואתן נשרשת קודם לעומר וכתבו האחרונים דבמדינת פולין אין להקל כ"א בחטין ושיפון דרובא דרובא נזרעים בחודש חשון ואין שייך בהם חדש [אם לא אותן שידועין שנזרעו בקיץ] אבל שעורים ושבולת שועל וכוסמין רובן וכמעט כולם נזרעים אחר הפסח וגם אין רגיל להביא שם תבואה ממדינות אחרות אין להקל בהם. ומ"מ רוב העולם אין נזהרין כלל באיסור חדש ויש שלמדו עליהם זכות לפי שהוא דבר קשה להיות זהיר בזה ולכן סומכין מפני הדחק על מקצת הראשונים שסוברין שחדש בחו"ל אינה אלא מד"ס שגזרו משום א"י ולא גזרו אלא במקומות הסמוכין לא"י כגון מצרים ובבל ויש שלמדו עליהם זכות שסוברין שחדש אינו נוהג אלא בתבואה של ישראל אבל לא בשל עכו"ם ולפ"ז צריך להזהיר לישראלים שיש להם תבואה זרועה בשדות שלהם שינהגו בה איסור חדש. והנה אף שאין בידינו למחות ביד המקילין מ"מ כל בעל נפש לא יסמוך על התירים הללו ויחמיר לעצמו בכל מה שאפשר לו כי להרבה גדולי הראשונים הוא איסור דאורייתא בכל גווי. ודע עוד דאף שכתבנו לעיל בשם האחרונים דבחטין אין לחוש כלל שמא הם של חדש מפני דהרוב נזרעו בודאי בחודש חשון כהיום שדרך להביא ע"ד מסלת הברזל קמח חטים ממקומות הרחוקין וידוע שבפנים רוסיא נמצא הרבה מקומות שנזרעו החטין בקיץ ומצוי שם חדש כמעט יותר מן הישן אם יודע שבא הקמח משם צריך ליזהר בזה בימות החורף שאז כבר נעשין הקמח מתבואה חדשה. ולענין שכר ויתר דיני חדש עיין ביו"ד סי' רצ"ג ובאחרונים שם:

מגן אברהם סימן תפט ס"ק יז

אסור לאכול חדש. ועבי"ד סי' רצ"ג שכ' רמ"א היתר לחדש ובשל"ה כתב שזה אין שייך במדינו' פולין שרוב התבואה וכמעט כולם נזרעים אחר הפסח וגם אין מביאין שם תבואות ממדינות אחרות, מיהו זה דוק' בשעורי' ושבולת שועל וכוסמין אבל חטים ושופין רובא דרובא נזרעים בחשון ולכן אין שייך בהם חדש וע"ש בש"כ שכ' היתר שכר הנעש' מחדש וכתוב בתשו' רמ"א דאף הנזהר מחדש א"צ לחוש לפליטת הכלים דהא כל חדש בזמן הזה אינו אלא ספיקא דרבנן דהא אפי' אם היה ודאי איסור היה בטל ברוב מדאורייתא כ"ש

חדש שאינו אלא חומרא בעלמא דהא כ' מהרא"י דאין לדרוש ברבים לאסרו משום דאזלי' בתר רוב דגן שבא מן הישן לכן נ"ל דליכא למיחש כולי האי לפליטת הכלי עכ"ל, הנה מ"ש דבטל ברוב מדאוריית' פי' טעם החדש בטל ברוב מדאוריית' וזה דוקא מין במינו כגון אם בישל מתחלה חטים ועכשיו מבשל ג"כ חטים אבל אם בישל עכשיו בשר ה"ל מין בשאינו מינו וצריך מדאורייתא ס' עבי"ד סי' צ"ח, ומ"ש דאזלין בתר רוב דגן היינו בדבר שהוא ספק מאיזה תבוא' נעשה אבל אם ברי לו שנעש' מתבוא' חדש' אסור אף בפליטת הכלים דהוי ודאי ולא ספק: ונ"ל דהעולם סומכין על מ"ש ר"ב דחדש בח"ל מדרבנן (וכ"כ בליקוטי מהרי"ל) לא גזרו עתה בח"ל כיון שאין אנו סמוכין לא"י עכ"ל, וכ"כ בת"ה סי' קצ"א בשם א"ז דחדש דרבנן והטעם דס"ל שהלכה כת"ק ואף על גב שסתם משנה בסוף ערלה כר"א מ"מ ה"ל סתם ואח"כ מחלוק' ועוד כיון ששנה בקידושין דברי ת"ק בסתם ה"ל ג"כ סתמא כדאיתא ריש ביצה ואם כן סתמא בתרא עדיף כמ"ש התוספ' בחולין דף מ"ג, ואף על גב דאין סדר למשנה מ"מ הדרינן לכללא דבכל דוכתא קי"ל הלכה כת"ק (ובכ"ה בכללי הגמרא סי' ל"ב כתב בשם רי"ט דבשני סדרים נמי אין סדר למשנה אבל בכ"מ פ"ט מרוצח כתב דבב' סדרים יש סדר ועי' בתי"ט פ"ק דקידושין ופ"ט דסוטה ופ"ז דתרומות עכ"ל כ"ה ובתוס' יבמות דף מ"ב ובסוף שבת מוכח דבב' סדרים נמי אין סדר) ומ"ש הרא"ש דר"ע פליג עלי' דת"ק אינו קושיא דאף ת"ק ס"ל מושבותיכם בכל מקום שאתם יושבים משמע ומוקי לה בתבוא' הבאה מא"י לח"ל כדמפרש בירוש' וס"ל לר"ב דאף לת"ק אסור חדש מדרבנן ודוק' במקומות הסמוכין לא"י דומיא דתרומ' כמ"ש התוס' כנ"ל לדעת ר"ב וליישב מנהג העול' וכמדומה שכ"כ התי"ט אבל בעל נפש יחמיר במה שאפשר לו ליהרהר:

שו"ת שאגת אריה דיני חדש סימן א

דיני חדש

תשובה בפרק קמא דקדושין (דף ל"ו) איתא כל מצוה שהיא תלויה בארץ אינה נוהגת אלא בארץ. ושאינה תלויה בארץ נוהגת בין בארץ בין בחוצה לארץ. חוץ מן הערלה וכלאים. ר' אליעזר אומר אף החדש. ומפרש בגמרא דר"א לחומרא פליג. דלת"ק חדש בארץ אין. בחוצה לארץ לא. מאי טעמא מושב לאחר ירושה וישיבה משמע ואתא ר' אליעזר למימר אף חדש נוהגת בין בארץ בין בחוצה לארץ. מאי טעמא מושב בכל מקום שאתם יושבים משמע. וכתב הרי"ף והרא"ש. דקים לן כר' אליעזר דסתם לן תנא כוותי'. דתנן (ערלה פ"ג משנה ט') החדש אסור מן התורה בכל מקום. והערלה הלכה. והכלאים מדברי סופרים ע"כ. וכבר תמהו קצת מן האחרונים על ראי' זו. דהא קים לן אין סדר למשנה בתרי מסכתא. ואיכא למימר דלמא סתם ואחר כך מחלוקת היא ואין הלכה כסתם. ויפה תמהו. ובתשו' הרא"ש (כלל ב') כתב בשם רבינו ברוך. ואפילו אם גדלה ברשות ישראל עתה בחוצה לארץ שאין אנו סמוכים לארץ ישראל נראה להתיר. דלא גזרו אפילו מדרבנן. דומיא דמעשר דלא גזרו אלא בחוצה לארץ הסמוכה לארץ ישראל. וכתב עליו הרא"ש ודבריו תמוהים דאפילו לפי דבריו שאינו נוהג בשל נכרים. אם גדלה ברשות ישראל מה שייך כאן גזירה דרבנן בחוצה לארץ אסור מן התורה וראיותיו אין בהם ממש ע"כ. וראיות רבינו ברוך נעלמו מאתנו ולא נדע מה הן. ונעתיק סוגית הגמרא אולי נכוון את ראיותיו ז"ל. בגמרא שם גרסינן איבעי להו ר' אליעזר לקולא פליג.

או לחומרא פליג. לחומרא פליג והכי קאמר ת"ק חוץ מן הערלה ומן הכלאים דהלכתא גמירא לה. אף על גב דאיכא למימר חובת קרקע היא. אבל חדש בארץ אין בחוצה לארץ לא. מאי טעמא מושב לאחר ירושה וישיבה משמע. ואתא ר' אליעזר למימר אף חדש נוהג בין בארץ בין בחוצה לארץ. מאי טעמא מושב בכל מקום שאתם יושבים. או דלמא לקולא פליג. והכי קאמר תנא קמא חוץ מן הערלה והכלאים דהלכתא גמירא לה וכל שכן חדש דמושב כל מקום שאתם יושבים משמע. ואתא ר' אליעזר למימר חדש אינו נוהג אלא בארץ דמושב לאחר ירושה וישיבה משמע ומאי אף אקמייתא. ופשיט הש"ס ממימרא דאביי דר"א לחומרא פליג. ואיכא למידק למאי דבעי למימר דר"א לחומרא פליג דלת"ק חדש בארץ אין בחוצה לארץ לא. והרי אפילו למאן דאמר חדש בחוצה לארץ לא. היינו דווקא מדאורייתא משום דמושב לאחר ירושה וישיבה משמע. אבל מכל מקום מודה דמדרבנן מיהו נוהג חדש בחוצה לארץ. וכדאמרין במסכת מנחות פרק ר' ישמעאל (דף ס"ח) רב פפא ורב הונא ברי' דרב יהושע אכלי חדש באורתא דשיתסר נגהי שבסר קסברי חדש בחוצה לארץ דרבנן ולספיקא לא חיישינן. אם כן כי היכי דתנא תנא קמא חוץ מן הכלאים דלכולי עלמא אינו נוהג בחוצה לארץ אלא מדרבנן ולא מדאורייתא. וכמו שפירש רש"י חוץ מן הערלה והכלאים שאע"פ שתלויות בארץ נוהגים אף בחוצה לארץ. הערלה הלכה והכלאים מדברי סופרים כדלקמן ע"כ. הכא נמי הוה ל"י לת"ק למתני חוץ מן החדש דעל כל פנים מדרבנן נוהג נמי בחוצה לארץ כמו כלאים. ומאי שנא כלאים דחשיב ל"י תנא קמא. ומאי שנא חדש דלא חשיב. הא תרווייהו שווין בהא מלתא דמדאורייתא אינו נוהג בחוצה לארץ ומדרבנן נהגי. והכי הוה ל"י לתנא קמא למתני. כדתנן התם בסוף מסכת ערלה חוץ מן הערלה דהלכה היא שנוהג אף בחוצה לארץ והכלאים והחדש מדברי סופרים ר' אליעזר אומר אף החדש מן התורה. לכן פירש רבינו ברוך דלמאן דאמר חדש בחוצה לארץ לאו דאורייתא משום דמושב לאחר ירושה וישיבה משמע אף על פי שמכל מקום נוהג מדרבנן אינו נוהג אלא במקומות הסמוכים לארץ ישראל. אבל במקומות הרחוקים מארץ ישראל אפילו מדרבנן אינו נוהג. ולא דמי לכלאים וערלה למאן דאמר הלכה דתנן היינו הלכתא מדינה ומדרבנן בעלמא הוא. וכדמפרש התם רב יהודא אמר שמואל דאע"פ שאינו נוהג אלא מדרבנן בחוצה לארץ מכל מקום נוהגים בכל מקום מדרבנן אפילו במקומות הרחוקים מארץ ישראל. מה שאין כן חדש אף על פי שנוהג בחוצה לארץ מיהו מדרבנן לתנא קמא מכל מקום הואיל ואינו נוהג בכל חוצה לארץ. אלא במקומות הסמוכים לארץ ישראל לחוד מהאי טעמא לא תני ל"י. וכהאי גוונא פירשו התוס' אהא דפריך בירושלמי ואמאי לא תנינן חלה. והקשו אמאי לא פריך נמי אמאי לא תני תרומה ומעשרות. ותירצו דלהכי בעי חלה משום שגזרו על חלה בכל מקום. אבל על תרומה ומעשרות לא גזרו במקומות הרחוקים מארץ ישראל אלא דווקא אעירות הסמוכות לארץ ישראל:

ויש ל"י ליתן טעם לזה הא דגזרו אכלאים בחוצה לארץ בכל מקום. וכן אערלה למאן דאמר דאינו אסורה אלא מהלכות מדינה. ואלו חדש למאן דאמר חדש בחוצה לארץ אינו אלא מדרבנן לא גזרו על מקומות הרחוקים מארץ ישראל. משום דאמרין התם בקדושין (דף ל"ט) רב יוסף מערב ביזרני זרע. אמר ל"י אביי הא אנן תנן הכלאים מדברי סופרים. אמר ל"י לא קשי' כאן בכלאי הכרם. כאן בכלאי זרעים. כלאי הכרם דבארץ אסורים בהנאה בחוצה לארץ נמי גזרו בהו רבנן. כלאי זרעים דבארץ לא אסירי בהנאה בחוצה

לארץ נמי לא גזרו בהו רבנן. אלמא כל דטפי מילתא מחבירו החמירו בו רבנן יותר. מהאי טעמא נמי ערלה וכלאי הכרם שאסור בהנאה גזרו בהו רבנן שינהגו בחוצה לארץ בכל מקום. אבל חדש אף על גב דבארץ אסור מן התורה מכל מקום הואיל ואין איסורו איסור הנאה לא גזרו אלא במקומות הסמוכים לארץ ישראל בלבד. ולא במקומות הרחוקים כמו תרומה ומעשרות שאין איסור טבל מאסורי הנאה ולא גזרו אלא במקומות הסמוכים לארץ ישראל בלבד. ולא דמי לחלה שגזרו בכל מקום בחוצה לארץ. דשאני חלה דאע"ג דאין עיסה הטבולה לחלה מאסורי הנאה מכל מקום איכא טעמא שגזרו אפילו במקומות הרחוקים מארץ כמו שחלקו שם בתוס' בין תרומה ומעשרות לחלה שגזרו עליו בכל מקום משום דחלה דמי יותר לחובת הגוף. שהרי החיוב בא על ידי גלגול העסה שאדם עושה הלכך דין הוא שינהג בכל מקום אפילו בחוצה לארץ אבל תרומות ומעשרות אין מוטלין אלא על מי שיש לו קרקע ודמי טפי לחובת קרקע ע"כ. א"כ ערלה וכלאים דחובת קרקע גמור הוא. ועל כרחך הא דגזרו עליהם בחוצה לארץ בכל מקום מה שלא גזרו בתרומה ומעשרות צריך לומר דהאי טעמא משום דאסורים בהנאה מה שאינו כן בטבל. אבל חדש כיון דחובת קרקע גמור הוא ואינו מאסורי הנאה דמי לטבל דתרומה ומעשר ואינו נוהגת בחוצה לארץ כלל אפילו מדרבנן למאן דאמר מושב לאחר ירושה וישיבה משמע אלא במקומות הסמוכים לארץ בלבד כן צריך לומר לשיטת רבינו ברוך ז"ל:

מ"מ קשיא לי לפי שיטה זו דהא איכא למידק למאי נפקא מינה הא דאמר הש"ס לחומרא פליג והכי קאמר חוץ מן הערלה והכלאים דהלכתא גמירי לה. דבהדי פלוגתא למה לן. שהרי אהא דתנן הערלה הלכה. מפרש ר' יוחנן הלכה למשה מסיני. ור' יהודה אמר שמואל מפרש לה הלכתא מדינה כלומר מדרבנן בעלמא הוא. והרי על כרחך הא דאמר הש"ס הכא חוץ מן הערלה והכלאים דהלכתא גמירי לה. אערלה לחוד קאי. ואדרבי יוחנן דסבירא ליה הערלה הלכה למשה מסיני היא. דהא כלאים אינו אלא מדברי סופרים בעלמא לכולי עלמא. והשתא תקשה למה ליה להגמרא למימר דהלכתא גמירי לה ואערלה לחוד קאי. ואינו אלא לר' יוחנן ולא לרב יהודא אמר שמואל. והרי איבעי זו לחומרא פליג או לקולא פליג. איכא למבעי אליבא דר' יהודא אמר שמואל כמו אליבא דר' יוחנן ולא הי' לו להזכיר בבעי' זו דהלכתא גמירי לה כיון שאין נפקא מינה לבעיין בזה. ובעל כרחך צריך לומר דמהאי טעמא קאמר הגמרא דהלכתא גמירי לה ואערלה לחוד קאי. ואליבא דר' יוחנן ולא כדרב יהודא אמר שמואל. משום דאי אפשר לפרש משנתנו דר' אליעזר לחומרא פליג ולתנא קמא חדש בחוצה לארץ אינו אלא מדרבנן אלא אליבא דר' יוחנן. דאלו לר' יהודא אמר שמואל דאמר ערלה בחוץ לארץ אינו אלא מדרבנן. ואפ"ה קא חשיב ת"ק חוץ מן הערלה. אם כן הוה ליה למתני נמי חוץ מן החדש. דאסירי נמי מדרבנן בחוצה לארץ. אבל לר' יוחנן דסבירא ליה דערלה בחוצה לארץ הלכה למשה מסיני אתי שפיר. דאי ר' אליעזר לחומרא פליג הא דלא חשיב ת"ק נמי חוץ מן החדש. משום דלא חשיב אלא דברים התלויין בארץ ונוהגין בחוצה לארץ מדאורייתא. דהיינו ערלה שהיא הלכה למשה מסיני והוא דאורייתא וכלאים דמתני' איכא לפרושי דמיירי מכלאי אילן דקים לן התם (דף ל"ט) דלוקין על הרכבת אילן מין בשאינו מינו מדאורייתא והאי חוץ מכלאים דתנן איסור הרכבה קאי ולא איסור אכילה שהרי כלאים דהרכבת האילן אפילו בארץ ישראל שריין באכילה. אבל חדש בחוצה לארץ לת"ק אינו אלא מדרבנן.

ודאורייתא קא חשיב ודרבנן לא קא חשיב. ור' יהודא אמר שמואל דסבירא לי' דערלה בחוצה לארץ אינו אלא מדרבנן ואפילו הכי חשיב לי' תנא דמתניתין ואלו חדש דאסירי נמי על כל פנים מדרבנן לא קא חשיב. בעל כרחך צריך לומר דסבירא לי' דר' אליעזר לקולא פליג. והיינו טעמא דלא חשיב לחדש משום דכל שכן הוא דמושב כל מקום שאתם יושבים כדאמר הש"ס להדי' וחדש מדאורייתא אסור בחוצה לארץ. והא דקאמר הגמרא או דלמא לקולא פליג. והכי קאמר ת"ק חוץ מן הערלה והכלאים דהלכתא גמירי לה להאי סברא דלקולא פליג לא הוה צריך לומר דהלכתא גמירי לה. אלא אפילו אי מדרבנן בעלמא נינהו אתי נמי שפיר. שהרי לר' יהודא אמר שמואל ערלה בחוצה לארץ דרבנן. ועל כרחך מפרש למתניתין דר' אליעזר לקולא פליג וכדאמרן. אלא אידי דלמאי שרוצה לומר בתחילה דר"א לחומרא פליג על כרחך ערלה הלכה למשה מסיני היא מדנקט חוץ מערלה. ולא נקט נמי חוץ מחדש קאמר נמי דאם ר"א לקולא פליג דערלה הלכתא גמירי לה. וה"ה אי ערלה דרבנן נמי ניחא. ומדנקט הש"ס דאי לחומרא פליג דערלה הלכתא גמירי לה. והיינו אליבא דר' יוחנן ולא אליבא דר' יהודא אמר שמואל. ומשום דקשי' לי' דאי תרווייהו דרבנן נינהו. מאי שנא דנקט חוץ מן הערלה ולא נקט נמי חוץ מן החדש. ש"מ דאי חדש אינו נוהג בחוצה לארץ אלא מדרבנן. מכל מקום גזרו שיהי' נוהג בכל מקום. דאם לא כן מאי דוחקי דהש"ס לומר דאי ר' אליעזר לחומרא פליג כר' יוחנן ולא כרב יהודא אמר שמואל למאי נפקא מינה. דהא אפילו אי ערלה בחוצה לארץ דרבנן. מ"מ איכא למיבעי דר"א לחומרא פליג. והא דקתני חוץ מן הערלה. ולא קתני נמי חוץ מן החדש. דלמא היינו טעמי' דלא קתני חוץ מן החדש. משום דאינו נוהג בכל מקום בחוצה לארץ אלא במקומות הקרובים לארץ ישראל בלבד. משא"כ בערלה וכלאים דנקט אפי' אם תאמר דכלאים איירי בכלאי הכרם דאינו אלא מדרבנן בחוצה לארץ. מ"מ תני להו משום דנוהגין בכל מקום מדרבנן. אלא וודאי ליתא להאי סברא דרבינו ברוך. ואי חדש בחוצה לארץ אינו אלא מדרבנן. מ"מ גזרו עלי' בכ"מ. והשתא ע"כ מוכרח הגמרא לומר דאי ר"א לחומרא פליג בערלה הלכתא גמירי לה. דאל"כ תקשה מ"ש דתנן חוץ מן הערלה ולא תנן נמי חוץ מן החדש כיון דאידי ואידי דרבנן נינהו. ולפי מה שכתבתי האי חוץ מכלאים דתנן במתניתין למאי דמסיק דר"א לחומרא פליג לא דמי להאי דסוף מסכת ערלה. דתנן התם והכלאים מד"ס דאיירי מכלאי הכרם ואלו חוץ מכלאים דמתניתין דהכא מיירי מהרכבת אילן. אלא שאין לחוש בזה אי הני תרתי מתניתין מתרי גווני כלאים מיירי ולא מתוקמא בחד גוונא. ולפי זה לא אתי שפיר האי תירוצא של התוספות דאמאי לא פריך בירושלמי מתרומה ומעשר משום דחלה נוהגת בחוצה לארץ בכל מקום ותרומה ומעשר אינו נוהג אלא במקומות הקרובים לארץ ישראל. דאכתי תקשה דמאי טעמא חדש נוהג בכל מקום ותרומה ומעשר לא גזרו על מקומות הרחוקים מארץ ישראל הא ליכא טעמא לאפלוגי. לא כסברת התוספות שבין חלה לתרומה ומעשר. הרי חדש נמי חובת קרקע גמור הוא. ומ"מ גזרו בכל המקומות. ולא האי טעמא שחלקתי למעלה בין תרומה ומעשר לערלה וכלאי הכרם הא חדש שרי נמי בהנאה כמו טבל. אלא שכבר תירצו התוס' בעצמם שם דהאי טעמא דלא בעי מתרומה ומעשר משום דתני בירושלמי רבותינו שבח"ל היה מפרשין תרומות ומעשרות עד שבאו הרובים ובטלום ע"כ. וא"ת לפי מה שפירשתי תקשי לך מאי פריך בירושלמי אמאי לא תני נמי חוץ מן החלה. שהרי בירושלמי נמי מפרש ר"א לחומרא פליג. דגרסינן בירושלמי סוף מסכת ערלה אהא

דתנן החדש אסור מן התורה בכל מקום מתניתא דר"א ומייתי הא מתניתין בסוף פ"ק דקדושין כל מצוה כו' ר"א אומר אף החדש. מאי טעמא דר"א בכל מושבתיכם בכל מקום בין בארץ בין בחו"ל. והרי לפי זה ע"כ טעמא דלא חשיב חדש ואילו ערלה וכלאים קחשיב משום דאינהו דאורייתא נינהו וחדש לת"ק אינו אלא מדרבנן ודאורייתא קא חשיב ודרבנן לא קחשיב. וא"כ אמאי פריך אמאי לא תנא חלה הא חלה בחוץ לארץ אינו אלא מדרבנן והא האי תנא דרבנן לא חשיב ושם בירושלמי בסמוך אחר שמוקי מתניתין דערלה כר"א אמרינן ר' יונה בעי קומי ר' יוסי ולמה לא תנן אף חלה עמהם: ונראה לתרץ דלאו אמתניתין דסוף פ"ק דקדושין בעי ר' יונה למה לא תננין אף חלה עמהם דהא וודאי לא קשה מידי מדלא תנא ת"ק חדש ש"מ דאורייתא קתני ודרבנן לא קתני ותו לא קשה מידי אמאי לא תננין חלה עמהן דהא חלה בחו"ל ליתא אלא מדרבנן והאי תנא בדרבנן לא איירי. אלא הא דבעי ר' יונה אמאי לא תננין אף חלה עמהם אהאי מתניתין דסוף מסכת ערלה קאי דתנא חדש אסור מן התורה בכל מקום והערלה הלכה והכלאים מדברי סופרים ואכלאי כרם קאי כדאמרינן שם בש"ס שלנו. והכי מוקי ליה התם בש"ס ירושלמי והא האי תנא איירי מד"ס ומשום הכי בעי ר' יונה למה לא תננין אף חלה עמהם שהיא נמי מד"ס כמו כלאי הכרם דתנא לה הכא בסוף מסכת ערלה. ולפינוי אכתוב בסייעתא דשמיא מה שנשתבשו מקצת מן האחרונים ז"ל בזה ושם יתבאר הדבר יותר. והיוצא לנו מזה דאם תמצא לומר דחדש בח"ל אינו אלא מדרבנן מ"מ איסורו נוהג בכל מקום אפי' במקומות הרחוקים מארץ ישראל:

פרי חדש יורה דעה סימן קטו ס"ק ו

מיהו בדיעבד אין לחוש לכל זה. קיצר במקום שהיה לו להאריך, דלכאורה משמע שאף שלא ראה הכלי שחולבין בו ואף שלא נמצא בתחילת החליבה דמותר, והא ודאי ליתא, והילך לשונו בתורת חטאת כלל פ"א [דין ו], כתב הב"י [עמוד כח ד"ה וכתב] בשם הסמ"ק [סימן רכג עמוד רלד] והרבינו פרץ דאפילו אין דבר טמא בעדרו יש להחמיר להיות שם הישראל בתחילת החליבה פן יערב או ישים הגוי חלב טמא בכלי קודם שיבוא הישראל עכ"ל, ובארוך [איסור והיתר הארוך שם] דלכתחילה יש לנהוג כדברי הסמ"ק דצריך לראות בכלי שלא היה בו דבר טמא וגם צריך לראות תחלת החליבה, מיהו בדיעבד אם לא ראה בכלי רק ראה תחלת החליבה בדיעבד מותר ע"כ. הנה דעתו ז"ל דבדיעבד כיון שאין דבר טמא בעדרו לא חיישין שממקום אחר הביא חלב טמא מתחלה והניחו בכלי, אלא שאע"פ כן צריך שיהא שם בתחלת החליבה משום דחיישין שמא אותו חלב שמצא שם שנחלב כבר הביאוהו ממקום אחר. ולא דק, שהרי באיסור והיתר הארוך ריש כלל מ"ה [שם] כתב וז"ל ובדיעבד מיהא מותר החלב אף אם החליבה הגוי באותו כלי שלו רק שראה הישראל מתחלה בכלי ואחר כך אפילו אם יוצא ונכנס ע"כ, אלמא דאפילו בדיעבד בעינן תרתי שיהא שם בתחלת החליבה ושיראה הכלי. וכבר השיגו הש"ך [ס"ק ח] וכתב דכן משמע בסמ"ק ושאר פוסקים להדיא ע"ש. ולכאורה יראה שאפילו שאין שום דבר טמא בעדרו וליכא למיחש כלל לאיחלופי חלב טמא, מכל מקום לא פלוג רבנן ואסרו כל חלב שחלבו גוי ואין ישראל רואהו מידי דהוה אגבינות של גוים שאף אם העמידוהו בעשבים אסורה, וכן נראה מדברי השערי דורא [סימן פב] שכתב וז"ל חלב שחלבו גוי ואין ישראל רואהו

אפילו אין בהמה טמאה בדיר אסורה דלא ליפוק חורבא מינה ופורץ גדר ישכנו נחש כך פסק רש"י עכ"ל. וכי דייקת בה שפיר אין זה מחזור כלל, דבודאי חלב של גוי לא אסרוהו אלא היכא דאיכא חשש במילתא משום תערובת חלב טמא הא לאו הכי שרי, ותדע דהא בגמרא [עבודה זרה לט, ב] אמתניתין דקתני ואלו מותרין באכילה חלב שחלבו גוי וישראל רואהו אמרינן תנינא להא דתנו רבנן יושב ישראל בצד עדרו של גוי וגוי חולב לו ומביא לו ואינו חושש, פירוש ומדקתני יושב בצד עדרו של גוי מכלל שאינו רואהו חולב, ועוד אי ברואהו חולב פשיטא מתניתין היא, ופריך הכי דמי אי דליכא דבר טמא בעדרו פשיטא דשרי אף שאינו רואה כלל ואי דאיכא דבר טמא בעדרו אמאי, ומשני לעולם דאיכא דבר טמא וכי קאי חזי ליה וכי יתיב לא חזי ליה, מהו דתימא כיון דיתיב לא חזי ליה ניחוש דילמא מייתי ומערב ביה קמשמע לן דלא, ושמעינן מהכא דלא אסרו חלב גוי אלא כשיש חשש מתערובת חלב טמא, דהא בדליכא דבר טמא בעדרו התירו אף שאינו רואה כלל החליבה לא עומד ולא יושב, ואף כשיש דבר טמא בעדרו התירו אף שאינו רואה חולב כל שיכול לראותו שאין שם חשש תערובת משום דמירתת, ואם היה דין חלב כגבינה של גוים היה לנו לאסור כל חלב שחלבו גוי ואין ישראל רואהו אף דליכא חשש תערובת משום לא פלוג, אלא ודאי כדאמרן: ונמצינו למדין שדינו ממש כדין מורייס של גוים שאסרוהו משום תערובת יין ואם היין ביוקר שרי, הכי נמי אם חלב טמא אינו נמצא במקום אחד, או שנמצא אלא שהוא יותר ביוקר מחלב טהור, אין לאסור שם חלב שחלבו גוי ואין ישראל רואהו אלא מותר לילך ולקנות מהגוים חלב שלהם. וכן מצאתי להרדב"ז בתשובה בסימן ע"ה [חלק ד אלף קמז] כדברי ז"ל, עוד שאלת חלב שחלבו נכרי ואין ישראל רואהו ואין במקום דבר טמא, או כגון שהיה העדר בתוך הדיר ובדק ולא היה שם דבר טמא, ויצא והביא לו הנכרי חלב מאותו הדיר, אבל לא היה יכול לראותו חולב כלל אם גזרת החלב הויה כגזרת גבינת הנכרים או לא: תשובה הדבר ברור כי הגבינה נאסרה במנין, אבל לא כן בחלב שחלבו גוי שאסרו אותו משום חשש דבר טמא. אבל נמצא כתוב במרדכי [עבודה זרה רמז תתכ"ן] עלה דהא דפרכינן בגמרא [שם] אי דליכא דבר טמא כו', יש מוכיחין מכאן שאם ברור לנו דאין בהמה טמאה בעדרו דמותר ליקח חלב מן הנכרים אף על פי שאין ישראל רואהו, וטעות הוא בידם דא"כ הויה ליה לאקשוויי אי דליכא דבר טמא בעדרו למה לי ישראל עומד בצד עדרו, ולדידי מיהא לא איריא, דלא מצי לאקשוויי הכי דבעינן עומד בצד עדרו משום גילוי, אבל משום חשש דבר טמא לא חיישינן כיון שאין בעדרו דבר טמא, הילכך השתא דלא חיישינן לגילוי מותר, וכן משמע מדברי הרבינו פרץ שהוא המחמיר מכולם ז"ל דאפילו אין דבר טמא בעדרו יש להחמיר להיות ישראל שם בתחלת החליבה פן יערב או ישים הנכרי חלב טמא בכלי קודם שיבוא ישראל ע"כ, הא אי ליכא למיחש להכי מותר, דאחזוקי איסורא לא מחזקינן עכ"ל. ואף על פי שכיון יפה בעיקר הדין לא נתכון בכוונת המרדכי, שהוא ז"ל הבין שהמרדכי סבור דאף במקום דליכא למיחש לתערובת כלל אף על פי כן צריך ראיית ישראל בכל גוונא משום דלא פלוג, וליתא שזה הפך הגמרא דבדליכא דבר טמא בעדרו סגי ביושב ישראל בצד העדר אף על פי שאינו רואה כלל החליבה. ולדעתי המרדכי והרב הנזכר שוין בעיקר הדין והכי פירוש המרדכי, יש מוכיחין מכאן דכשאין בהמה טמאה בעדרו שמותר ליקח חלב ממנו אף על פי שלא נמצא שם כלל ישראל בשעת החליבה ולא חיישינן שמא הביא חלב טמא ממקום אחר ועירב עם זה, והיינו דפריך בגמרא אי דליכא דבר

טמא בעדרו פשיטא, ויושב ישראל בצד עדרו דקתני לאו דוקא, אלא אורחא דמילתא נקט שכן דרך הישראל לילך לעדר לקנות חלב מן הגוי וישב שם בצד העדר בעוד שהגוי חולב לו, ואין הכי נמי שאף שמצא שחלב הגוי כבר שמותר ליקח ממנו, והכי דייק סיפא דקתני ואינו חושש כלומר דלא חיישינן שמא הביא מבחוץ ועירב, דאי מיירי ביושב בצד העדר לשמור שלא ילך הגוי חוצה ויביא חלב טמא, מאי חששא איכא דקתני ואינו חושש, פשיטא שאין לחוש לו לשום דבר, ועם כל זה כתב המרדכי שטעו, דא"כ לא הוה ליה לאקשווי פשיטא שנראה שלא יש קושיא אלא שהדין פשוט, ואדרבא הוה ליה לאקשווי אמאי צריך שיהיה הישראל עומד בצד העדר, אף שאינו עומד שם כלל מותר לקנות מהגוי, אלא על כרחך דעל כל פנים צריך שיהא הישראל עומד בצד העדר לשמור שלא יביא חלב טמא מבחוץ ויערב, והשתא ניחא דקמקשי פשיטא, דאי לסברת היש מוכיחין מאי קפריך פשיטא אדרבא טובא קמשמע לן דלא חיישינן שיביא מבחוץ חלב טמא ויערב, אלא שיש ליישב בעדם דבברייתא לא הוזכר הך חדושה משמע דלא נחתא להאי דאדרבא יושב בצד העדר קתני דמשמע איפכא וכסברת המרדכי, ולהכי פריך הש"ס דלמאי דקתני בברייתא פשיטא, אבל בעיר אחת דלא שכיח כלל דבר טמא או שהעדר בדיר ואין שם דבר טמא והישראל מבחוץ שאינו רואה חולב, שזהו מה שנשאל רדב"ז עליו, אף לדעת המרדכי מותר לקנות מן הגוי שהרי אין לחוש לדבר טמא ודלא כמו שהבין הרב הנזכר דפליג המרדכי בהא וליתא. וגם תשובת רש"י שהביא השערי דורא שהבאתי לעיל [ד"ה מיהו] הכי מתפרשא וזהו שכתב דלא ליפוק חורבה מינה כלומר שיש לחוש שיביא חלב טמא מעדר אחר שבעיר, הא לאו הכי פשיטא דשרי. וגם בעל ספר ט"ז [ס"ק ב] לא הבין כונת המרדכי על בורייה והעיקר כדפרישית, ותדע שהרי רדב"ז הביא סיוע לסברתו הפך המרדכי מדברי הרבינו פרץ והמרדכי גופיה סיים שהרבינו פרץ כתב כסברתו ודלא כהיש מוכיחין א"כ על כרחך לפרש כונת המרדכי כדפרישית ודלא כמו שהבין רדב"ז. ותדע עוד שהרי המרדכי בפרק קמא דחולין [רמז תקצ] גבי כותח של גוים דמותר כתב דאע"ג דאית ביה חלב כיון שמעמיד מותר ע"כ. ואכתי קשה דמה בכך תיפוק לי דאסיר משום חלב שחלבו גוי ואין ישראל רואהו אלא משמע דהיכא דליכא למיחש לחילוף חלב טמא שרי: הכלל העולה דבעיר שלא נמצא שם חלב טמא או שהוא יותר ביוקר מחלב טהור מותר לקנות מהעכו"ם חלב שחלבו בלא ראיית ישראל כלל. וכן מצאתי המנהג פשוט פה אמשטירדאם וכן נהגתי אני ג"כ זולת קצת יחידים הנזהרים בזה. אבל בעיר שנמצא שם חלב טמא אף שאין לאותו עכו"ם שקונה ממנו דבר טמא בעדרו, מכל מקום צריך לראות קודם החליבה בכלי אולי הניח שם חלב טמא, וגם צריך לראות כל החליבה מתחילה ועד סוף או ביוצא ונכנס או בעומד שם בצד העדר באופן שלא יוכל לילך למקום אחר להביא חלב טמא לערבו עם זה, הא לאו הכי אפילו בדיעבד אסיר ודלא כמור"ם בתורת חטאת [כלל פא דין ו]. והכי מסיק הש"ך [ס"ק ח] וכן באיסור והיתר הארוך מבואר הפך מה שכתב התורת חטאת בשמו וכמו שכתבתי לעיל [ד"ה מיהו], באופן שבעל תורת חטאת לא כיון יפה, אמנם אנו העמדנו הדינים על אמיתותן ובוריין בס"ד:

שו"ת חתם סופר יורה דעה סימן קח

שלום וכ"ט לתלמידי הרב המופלא ומופלג בתורה ויראת ה' כמו"ה יוסף נ"י אב"ד דק"ק נאדארוואר יע"א.

גי"ה הגיעני ונפשו היפה בשאלתו נידון ישראלים החוכרים קצבות מהשררה יר"ה וצריכים למכור לאו"ה בשר חזיר ומפני שאסור לעשות סחורה בדברים האסורים מן התורה ע"כ שוכרים להם פועל נכרי המקצב כל הבשר הכשר ולו מסרו קצבת החזיר שלו יהיה הקרן והריוח והנה רואים שע"ז באים לידי הפסד גדול כי אם יבואו נכרים לקנות מכחיש ואומר שאין להם בשר בהמה טהורה כ"א בשר חזיר שהריוח שלו ונמצא בשר בהמה טהורה של ישראל תעובר צורתו ויצא לבית העיפוש וסרחון ע"כ שואלים ומבקשים להמציא להם היתר שיהיה ריווח הטמאים נמי של ישראל ופועל הנכרי לא יהיה אלא משרת ובזה ינצלו מהפסד רב ויען מעלתו כי שאגב עיין בסוגי' ובהלכה והאריך ואין דרכי אלא להעמיד על האמת לפע"ד ע"כ גם אנכי אעריך לפניו מקור הענין ממקור חוצבו וממילא רווחא שמעתא במה שנוגע לעניננו בעזה"י.

במס' פסחים כ"ג ע"א והרי שרצים וכו' התוס' שם ובב"ק פ"ב ע"ב בשם הירושלמי דבמין שסתמו למלאכה לא נאסרה סחורה ותו הקשו למה לי ארור מגדל חזירים תיפוק לי' מדאורי' אסור וע"כ נחתו לחלק אפי' במין שעומד לאכילה אם אין הסחורה לאכילה כ"א לעשות מלאכה כגון למשוח עורות מותר ומבואר מדבריהם ומן הרא"ש במס' ב"ק שם ומלשון הרשב"א בתשובה סי' ש"א דמדאורייתא אסור אלא טעמי' דקרא משום דילמא אתי למיכל מיני' ע"ש וברשב"א ואמנם בתה"ד מייתי בשם גליון תוס' דרק מדרבנן אסור וקרא דיהיה אסמכתא בעלמא הוא ולכאורה נראה כן מהסוגי' דפריך ולחזקי' למה לי דכ' רחמנא לא יאכל ומייתי לכם למישרי וכו' ומאי קושי' דהא אצטריך לאיסור סחורה מן התורה וכמ"ש מהרש"ל ומהרש"א אבל לגליון א"ש דהנה המקשן דפריך אי הכי אפי' לכתחילה נמי צריך להבין מאי אי הכי הא בלא"ה קשה מ"ש רישא ומ"ש סיפא וע"כ צ"ל בלא"ה נמי ה"א איסור סחורה דרבנן והם התירו בנזדמנו אבל השתא דכתיב להדיא לכם להיתרא כל צרכיכם לא מצי רבנן לאסור מה שהתורה התירה בהדיא כמ"ש ט"ז סי' קי"ז וכבר קדמו כ"מ פ"ג מהל' מלכים ומביאו תו"ט פ"ב דסנהדרין משנה ב' ועיי' תוס' ב"מ ע' ע"ב ד"ה תשיך וכו' וא"כ שפיר מקשה אי הכי שהוא מבואר היתרא בקרא לכל צרכיכם איך יכולים לאסור ומשני לעולם דרבנן/דרבנן/ ואין היתרו מבואר בקרא כיון דהדר כתיב יהיה יש לסמוך עליו/עליו/ איסורא אף על גב שאין דרשה גמורה מ"מ לא מיקרי היתר מפורש ומצי רבנן למיסרי' ע"כ כיון דידע בפשיטות דהוא אסמכתא ואי סחורה דרבנן ע"כ פריך לחזקי' לא יכתב לא יאכל ולא בעי לכם ומוכח כגליון.

אך רוב הפוסקים התוס' ורא"ש ורשב"א הנ"ל ורמב"ם כמ"ש מש"למ ספ"ח ממ"א ס"ל דיהיה דרשה גמורה היא ומדאורי' אסור וצ"ל בישוב ק' מהרש"ל הנ"ל כמו שתי' מהרש"א אלא שצריך ביאור והיינו דהא מלשון יהיה לא משמע אלא לומר אף על גב שכתבתי היתרא דלכם מ"מ בהיותו ראשונה יהיה וצריך חקירה מה היה היותו ראשונה הנה לר' אבוה דכל לשון אכילה שבתורה משמע אי' הנאה א"כ היותו ראשונה הוא אי' הנאה בכל מיני הנאות וכת' לכם להתיר כל מיני הנאות וע"כ צריכים לפשר ביניהם ונמסר לחכמים לאסור סחורה ולהתיר שארי הנאות אך לחזקי' דס"ל כל אכילה שבתורה אינו אלא אכילה ממש וא"כ אי לא כתיב לא יאכל ולא לכם רק יהיה בהיותו יהיה נמי לא משמע אסור כל הנאות דהרי היותו ראשונה אינו אלא אי'

אכילה ומסתיין דהוין מרבין תוספת אי' קצת והיינו סחור' ולא שארי הנאות וא"כ לא לכתוב לא יאכל ולא ליבעי לכם וא"ש ואולי לזה נתכוון מהרש"א ז"ל אלא שקיצר.

ומ"מ דעת הפוסקים בטעמא דקרא משום דילמא אתי למיכל מיני' ונ"ל ראייה ברורה לזה מש"ס ע"ז ס"ח ע"ב בעלמא סבר רב נט"ל =נותן טעם לפגם= מותר והכא חידוש הוא דהא מימאס מאיס ובדילי אינשי מיני' ואפ"ה אסרי' רחמנא ופירש"י ובלא אזהרה בדילין אינשי מיני' ולמה לי דאזהר רחמנא ש"מ אפי' נט"ל אסור עכ"ל ואי ס"ד סחורה אסרי רחמנא א"כ איצטריך קרא לאסור סחורה אע"כ סחורה נמי לא אסרה רחמנא אלא משום דילמא אתי למיכל מיני' והכא בדילי אינשי לא נאסר סחורה כמ"ש בתשוב' רשב"א דבאינן ראוי' עוד לאכילה מותר לעשות בו סחורה ואף על גב דתוס' שם בע"ז פירשו פי' אחר בהא דחידוש הוא עיין שם מ"מ במתני' סוף מס' מכות אמר"ח בן עקשי' רצה הקדוש ברוך הוא לזכות את ישראל א"א לפרש פירוש אחר ע"ש א"כ מוכח כנ"ל וק"ל.

ונ"ל דנפקא לרז"ל הכי מקרא דאוסר סחורה מלא יאכל ופירש"י פסחים כ"א ע"ב לא יהיה בו היתר המביא לידי אכילה וסתם הנאות לידי אכילה הם באותו שלוקח בדמים דבר מאכל עכ"ל ומטעם זה נאסר אפי' צביעה והדלקה בכל אי' הנאה כמ"ש תוס' שם כ"ב ע"ב ד"ה לכם וכו' ע"ש וא"כ הכא בשרצים דהדר מפיק קרא היתר הנאה מלכם ולא נשאר רק איסור סחורה מיהיה איך יקוים לא יאכל לא יהא בו היתר אכילה וע"כ ה"ק בהויתו יהיה בדבר שאפשר שיבוא לידי אכילה היינו סחורה דלמא אתי למיכל מיני' גופה ולא לאסור שארי הנאות השוים דבר המביא לידי אכילה וקרוב לזה כוונת תשובת חו"י ע"ש והגאון ז"ל הכריע שם דגילה רחמנא בשרצים וה"ה לכל איסורים שאין להם שעת הכשר כעין שרצים לאפוקי נבלות וטרפות דלא אתי למינהו אלא מדרבנן אסירי ע"ש ולולי דבריו הייתי אומר בהיפוך גלי רחמנא בשרצים דבדילי' מיני' ואפ"ה אוסר סחורה ק"ו לדברים שאין נפשו של אדם קצה בהם דאסורים בסחורה מדאורי'.
ובתוס' בסוכה ל"ט ע"א ד"ה וליתב וכו' מבואר דישראל שנזדמן לו אעפ"י שמותר למוכרו מ"מ ישראל אחר אסור לקנות ממנו למכור לנכרי להרוויח ע"ש אף על גב דודאי כשם שהוא עצמו מותר למוכרו הה"נ שלוחו כמותו אבל שיקנה זה באופן שנסתלקו בעלים הראשונים לגמרי ונכנס הוא תחתיהם זה אסור אעפ"י שלפי הטעם דדלמא אתי למיכל מיני' י"ל כיון שנזדמן לזה ומותר לי' למוכרו ולא חיישי' דלמא אתי למיכל במקום הפסידו א"כ ע"כ כיון דטרפה הלז אית בי' משום דלמא אתי למיכל מיניה ואפ"ה שרי' רחמנא א"כ מה לי לישראל זה או לישראל אחר הקונה ממנו מ"מ מבואר מהתוס' דלא הותר אלא לזה ולא לקנות ממנו אך הט"ז ס' קי"ז רצה להתיר וסמך עצמו אדקדוק לשון הקרא תתננה או מכור ולא אמר או תמכור כמו דכתיב תתננו אע"כ להורות נתן שאין הוא צריך למוכרו בעצמו אלא אפי' אחר ולהתיר ע"י שלוחו פשיטא דשלוחו כמותו אע"כ ע"י מו"מ שזה קונה ממנו ומוכר לאחר כנלע"ד ליישב כוונת ט"ז ומ"מ נעלם ממנו תוס' סוכה הנ"ל שאוסר להדי' ודקדוקו בקרא דלא כתיב תמכרנו אינו כדאי - ובשגם י"ל דנתינה לגר שהוא מצוה להחיותו ולהקדימו ע"כ כתיב תתננו דמצוה בו יותר מבשלוחו אבל מכירה לעכו"ם שאינו מצו' כתי' או מכור ע"י שלוחו אבל לא ע"י הקונ' ממנו.

והנה בתו"ט דמס' שביעית שם הקש' מפ"ק דבכורות דבעי למילף חלב שרי מעשרה חריצי חלב ודחי דלמא לסחורה וקשיא לי' דהרי כל האסור מה"ת גם סחורה אסור והנה קודם זה כבר מייתי ש"ס מחלב עזים ללחמך ודחי נמי לסחורה ומהא לא הוה קשי' לתו"ט משום די"ל בנזדמנה לו שהרי מגדל עזים לגיזה ולאכילה ובין כך חולב לסחורה אבל מחריצי חלב ק' שפיר דאפי' אם נזדמנו לישי אבי דוד חריצי חלב ומותר לו למוכרם לנכרי אבל מי התיר לשר האלף ללוקחם ממנו לסחור בהם.

והנלע"ד בישוב קו' זו די"ל נהי בכל האיסורים מייתי ש"ס קרא להיתר הנאה לכם וקציריכם וכדומה מ"מ יהיו דכתי' בשרצים ומגלי על כל לכם דכתיב בכל האסורים שאיננו לכל צרכיכם ממש דלסחורה מיהת אסור ומ"מ משמעות דלכם במקומו קאי דלכם הוה דהרי מותר בשארי הנאות אך בדם ואמה"ח דפריך ש"ס והרי דם ומשני דם איתקש למים ואמה"ח = ואבר מן החי = איתקש לדם א"כ בהני תרי א"א לומר דיהיו דכתיב בשרצים מגלי נמי אדם ואמה"ח שיהיה אסור בסחורה דא"כ אינו דומה למים שהרי מים גם בסחורה מותר נמצא דם ואבר מן החי על כרחך מה"ת מותרים בסחורה ואם אסורים היינו מדרבנן אבל מה"ת א"א והא דהוה בעי למיסר חלב היינו או משום איסור דם דנעכר ונעשה חלב או משום דליכא דבר היוצא מן החי דשרי' וכיון דבדם ואמה"ח מותר לסחור בהם מכ"ש בחלב רק הוה סד"א לאסור באכילה וכדבעי למילף מחריצי חלב דחי שפיר אימא לסחורה ועדיין לא אסרו רבנן וא"ש.

ומתוך מ"ש לעיל דמשו"ה לא הקשה תו"ט מחלב עזים ללחמך דהו"מ למימר דהוה נזדמנו לו מוכח דכשקונה העזים לצורך עורם ובשרם וגיזה אעפ"י שממילא יש כאן חלב ה"ל כצד טהורים ויש שם ג"כ טמאים דמותר לכתחילה לצוד שניהם יחדיו וכ"כ ב"ח בלשון הטור /יו"ד/ רס"י קי"ד ע"ש אבל לנחור תיישים למכור הבשר לנכרים אלא שלא להפסיד עורם הוא נותר זה בודאי אסור כמ"ש הגהת משאת בנימין סי' כ"ה ע"ש ודברי ט"ז המתיר תמוהים מאד כבר מחו לי' מאה עוכלי בעוכלי דאין כאן שום התחלה בהיתר דהרי עיקר קנייתם למכור הבשר לנכרים ורק משום הפסד מועט דהעור רוצה לנחור וישתקע הדבר.

והנה מייתי לי' ראייה ממס' ברכות י"ד אמר רב לא יתחיל ואם התחיל גומר ורבים תמהו שטע' בפשט גמרא התם ליכא שום נדנוד אסור בפ' ציצית ומאי ראייה מזה שהמתחיל בהיתר יגמור באיסור וכי היכי דלא לשוי' לגברא רבה בטועה /כטועה/ ח"ו אימא בי' מלתא דהרשב"א שם הקשה אבני מערבי שמתחילין דבר אל ב"י = בני ישראל = ואמרת אליהם הא כל פסוקי דלא פסק משה אנן לא פסקי' לי' וא"ל תלמידי הבחו' המופל' החתן המל"ח כ"ה משה טוביה בשם אביו הרב מו"ה יוסף זצ"ל מק"ק אמשטרדם שאמר דבר נפלא שזה הוא המקרא בפ' עריות דבר אל ב"י ואמרת אליהם אני ה' אלהיכם ע"ש ותמיה רבתא ע"ש הרשב"א שנעלם זה ממנו אמנם שבתי וראיתי אני עני דלכאורה מה כל הרעש דבני מערבא שלא לומר פ' ציצית ויהי מה שאינו נוהג בלילה מ"מ מה הפסד יש באמירת פ' ציצית בלילה וצ"ל כיון דאז אין לו שייכות לק"ש ה"ל הפסק בינו לברכת ק"ש שתיים לאחריו ע"כ לא אמרו רק מה ששייך למלכות דבר אל ב"י ואמרת אליהם אני ה' אלהיכם אמת ומעתה א"א לומר שלא נתכוונו לאותו פסוק עריות שלא נתקן מעולם לפ' ק"ש דפשיטא דהוה הפסק טפי וע"כ לא נתכוון אלא לחצי פסוק ראשון דפ' ציצית וחצי פסוק אחרון דהם שייכי לק"ש ושפיר

הקשה הרשב"א דהא לא פסקי' משה ונדחק בתירוצו והשתא אמר רב לא יתחיל כלל כי היכי דלא לפסוק קרא דלא פסקי' משה ואי התחיל גומר אף על גב דמפסיק בפ' ציצית בין ק"ש לברכה אחרונה דקיי"ל דכל שהתחיל בהיתר גומר אותו הדבר אעפ"י שגמרו באיסור כך יש ליישב כוונת ט"ז שלא יהיה כטועה בפ"י הש"ס אבל פשיטא שמ"מ אין הדמיון עולה יפה ומה ענין זה לזה ובפע"פ קיי"ל אפי' התחיל בהיתר אינו גומר אלא פורס מפה ומקדש ובמס' ביצה י"א ע"ב המתחיל בעיסתו ע"ג הרגל לולי התירו סופן משום תחלתן לא היה מתירים לגמור.

וניחזי מאי דקמן בעזה"י הנה לכאורה אם נסמוך על טעמא דקרא הנ"ל אפי' להקל א"כ אם אין לישראל שום עסק כגון שהגוי קונה ומוכר קדלי דחזירי וישראל אינו עוסק בהם כלל ולא באו לידו רק שהמשרת הגוי נותן ריווח לישראל היה מותר אלא שאין לסמוך להקל דלמא גזירת הכתוב הוא בלי שום טעם וכן אסר להדי' בתשוב' מנחם עזריה סי' למ"ד /ל" אלא לפ"ז אם לא קנה הישראל החזירים בדין קנין התורה נמצא אינן של ישראל ומותר ליטול הריווח ע"כ יש להמציא היתר בהפ"מ =בהפסד מרובה= על אופן זה שהישראל ילוה מעותיו להמשרת והוא קנה לעצמו חזירים וינחרם ואח"כ יקנה הישראל ממנו הבשר בעד חובו שהוא חייב לו ולא ימשוך ולא יתעסק כלל והגוי יקצב ויתן הקרן והריווח לישראל דלכמה פוסקים אין ישראל קונה מגוי בכסף בלי משיכה ולרוב הפוסקים אין קונים במלוה עכ"פ וא"נ קונה ה"ל כגובה בחובו דמותר דה"ל כמציל מידם דאע"ג דכ' תה"ד דמכוער הדבר להלות אקדלי דחזירי היינו כשיטלם לביתו ויש לו עסק עמהם אבל הכא שאין לישראל שום עסק עם האיסור ולא אתי למיכל מיני' וגם לא קנאום בדין יש לסמוך בהפ"מ ומ"מ שומר נפשו ירחק מכל אלו ויזכה להתפרנס בהיתר ולא באיסור וה' יצילנו משגיאות ויורינו מתורתו נפלאות הכ"ד. פ"ב יום ה' ט' שבט תקצ"ט לפ"ק. משה"ק סופר מפפ"דמ.

חזון איש יודה דעה סימן מד אות ד

ואמנם צ"ע פיקוח הממשלה על החלב שלא יערצו חלב עמא והם לפנים לעונש על הזיוף, יש מקום לומר דכ"ו כשפחות החולצות דמירחמות, וכיוצא בזה בעדר וכשהוא עומד הוא רואה, והפרי"ח כתב דאם חלב עמא ציוקר יש להחיר כמו צמוריים כיון דהחירו חכמים חלב בזמן שהוא מצורר שהרי אחד לישנא החירו לעשות גבינה, ואף למאי דקיי"ל לאסור היינו משום חלב דזיני אטפי, אבל אם היה אפשר להבטיח מחלב עמא לא היו אוסרין וכן החירו צאין בעדרו עמא ויוצא בזה בעדר וכמו שהאריך הפרי"ח, והא דאסרו צאין בעדרו עמא והיו יושב בזה בעדר וכמשי"כ המרדכי וכשי"ד בשם רש"י, היינו דחשיב כחלב המופקד ביד נכרי וכמשי"כ לעיל וחיישינן דיקח חלב מן העכר"מ ויערב, אבל אם אין בכל העיר עמא, כדין נותן דכ"ו כחין בעדרו עמא ויוצא בזה בעדר וכמשי"כ הפרי"ח.

ומש"כ הח"ס יו"ד סי' ק"ז לפרט דברי רש"י ל"כ א' לגזרו על
הגזינה אף שצדור לנו שלא פירצ חלב עמא, דחלב
טהור ג"כ כוי חתיכה דחיסורא, אלא אם נשחכה ונטשה גזינה
הותר וקום מקרי לא נשחכה, כס דברים תמוכים מאד וצ"ש
מצואר צהדיא דכחשש של לחאחי חלב הוא משום חלב עמא,
[שכרי אמרו שא"א לא צלא לחאחי חלב ופירשו רש"י דנשאר חלב
צגומות שצגזינה, וצסוף סיים רש"י ויש לחוש שצגומות נשאר
ממנו, ואם חלב טהור קחמר מאי ספק יש צדור הלא זהו שאמרו
שא"א צלא לחאחי חלב] אצל משום חלב טהור ודאי אין לגזור,
ואף חלב עלמו כשמחזרר שאין צו פירוצ חלב עמא מותר, וכה

דלא מהני לעשות חמאה ולבשל שאני החס דחתיכה השש שיש
כאן פירוצ חלב עמא אלא שמערבו לצטנו, בזה אמרו חכמים
שכל החלב אסור, וכן מש"כ הח"ס ז"ל מדברי כש"ד צ"ש רש"י
לאסור חלב המצורר שאין צו תערובות חלב עמא תמוכה שכרי
צבר פירשו הפר"ח דהוא דוקא ציש צעיר חלב עמא וברי כופקד
ציד עכו"מ החלב וחיישינן שמא פירצ חלב עמא אצל אם אין
צכל העיר לא חמורה ולא גמלה ולא חזירה ולא סוסיא לא
שמענו לאסור.

שו"ת אגרות משה יורה דעה חלק א סימן מז

בענין חלב הקאמפאניעס שבמדינתנו

ובדבר החלב של הקאמפאניעס במדינתנו אשר יש פקוח הממשלה ואם יערבו חלב בהמה טמאה יענשו
וגם יסגירו את העסק שלהם שלכן ודאי מירתתי מלערב יש טעם גדול להתיר אף בלא שיטת הפר"ח משום
דהעיקר דידיעה ברורה הוא כראיה ממש כהא דשבועות דף ל"ד גם לעדות דממון. וגדולה מזה איתא בתוס'
יבמות דף מ"ה בשם יש מפרשים גם לדין ראיית ב"ד לטבילת גר עיין שם. וזהו גדר אגן סהדי שמצינו
בהרבה מקומות. ואף לעדי קיומא דקידושין שאף שלא ראו אלא היחוד הוא כראו הביאה ממש ונעשית א"א
גמורה אף לחייב מיתה להבא עליה אחר אח"כ ושלא לתפוס בה קידושין אחרים. ויותר מזה חזינן דאף אגן
סהדי פחותה מזו כהא דחזקה אין אדם עושה בעילתו בעילת זנות שהוא כראיה ממש ונחשב כהוו עדים
לקיומא אף לקולא לענין שלא להצריכה גט מהשני בקטנה שלא מיאנה והגדילה וניסת לשני בכתובות דף

ע"ג ושמואל לא פליג אלא משום שאין אדם יודע שאין קידושי קטנה כלום וע"ד קידושין הראשונים בועל עיין שם, אף שאין בועל ביאת זנות הוא רק לרוב בנ"א ומ"מ נחשבה ידיעה זו כראיה ואף שצריכין אנו לעוד דבר דהוא רק ידיעה דהא לא ראינו רק יחוד ולרב הוא עוד תלתא שהם רק ידיעות שאף שסובר אדם יודע שאין קידושי קטנה כלום ודאי איכא מעוט שאין יודעין גם לדידיה כיון דאיכא מ"ד שסובר דאין אדם יודע עיין בתוס' גיטין דף מ"ה משום שאין לומר שתהיה פלוגתתם רחוקה אך מ"מ מצד הרוב היודעין שאין קידושי קטנה כלום והרוב שאין בועלין ביאת זנות והרוב שביחוד יש גם ביאה אף שאיכא ג' מעוטים כנגדם שאף אם נימא כמעוט אחד לא היו קידושין מ"מ נחשב לרב כעדים לקיומא ממש שבעיל לשם קידושין אף לקולא שלא יתפסו קידושי השני וגם שמואל מודה בעצם הדין כדלעיל אלמא דיש לידיעה דין ראה ממש.

ויש ידיעה שאף בנפשות נחשב ראי' דבמנאפים עד שיראו כדרך המנאפים אף שהחיוב הוא רק אם הכניס כמכחול בשפופרת שלא ראו זה. ומשמע מרש"י ב"מ דף צ"א שכתב דלא הזקייתן תורה להסתכל כ"כ, דבכה"ג ברוצח ושאר מיתות לא היו מחייבין מיתה ורק במנאפים לא הזקייתן תורה להסתכל ומחייבין אותן מיתה אף שאינה ראייה. וא"כ צריך לומר שבעצם ידיעה היא כראיה גם לגבי נפשות ולכן נהרגין במנאפין ורק בשאר מיתות הוא גזה"כ שלא ידונו ע"פ ידיעה ולכן במנאפין שהיה נמצא שלא יהרגו לעולם כדאיתא בספ"ק דמכות סובר שמואל דמוכרחין לומר דבמנאפין נהרגין ע"פ ידיעה זו ולית בהו גזה"כ זה לענין ידיעה זו אבל אם ידיעה לא היה בעצם כראיה איך שייך לומר שיהרגו כדרך המנאפין דהא עכ"פ לא ראו וליכא עדים אלא ודאי שבעצם הוא כראיה לכל דבר רק שנתחדש דבנפשות לא ידונו ע"פ עדות דידיעה ובמנאפין לא נתחדש לענין ידיעה זו.

ולכן בחלב שאסרו רק בחלבו עכו"ם ואין ישראל רואהו יש להתיר גם בישראל יודעין ידיעה ברורה דהוי כראיה. וזה שאם יערבו יענשו ויצטרכו לסגור העסק שלהם שהוא הרוחה של כמה אלפים והממשלה משגחת אליהם הוא ודאי ידיעה ברורה שהיא כראיה שלא היה בכלל איסורם. וזה הוא גם לכו"ע דאין טעם לחלוק בזה ולכן הרוצה לסמוך ולהקל יש לו טעם גדול ורשאי וכמו שמקילין בזה הרוב בנ"א שומרי תורה וגם הרבה רבנים וח"ו לומר שעושין שלא כדין. אבל מ"מ לבעלי נפש מן הראוי להחמיר ואין בזה משום יוהרא וכך אני נוהג להחמיר לעצמי אבל מי שרוצה להקל הוא עושה כדינא ואין להחשיבו כמזלזל באיסורין.

ובאם אחד נהג להחמיר אם נאסר מדין מנהג ג' פעמים תליא אם היתה כוונתו להחמיר אף אם הדין הוא להתיר וכ"ש בידע בעצמו שיש להתיר ומ"מ נהג איסור יש עליו איסור נדר דנהג ג"פ אבל אם החמיר משום שהיה סבור שאסור מדינא או אף רק שאסור מספק וחשב על המקילין שאולי טועין בדין או שאולי הם מזלזלין באיסורין אין עליו דין נדר מצד מנהגו וא"צ היתר. והנני ידידו, משה פיינשטיין.

שו"ת אגרות משה יורה דעה חלק א סימן מח

ובדבר מה שכתבתי שהרוצה להקל בחלב של הקאמפאניעס שהם תחת השגחת הממשלה יש לו טעם גדול משום שידיעה נחשבה כראיה ולא היה זה בכלל האיסור כיון שאסרו רק באין ישראל רואהו הוא טעם גדול. ואף שכת"ר שלח לי תשובה מפקיד השלטון שהעונש ע"ז הוא רק מעשרים וחמשה עד מאה דאלאר וגם הם מקבלי שוחדא, לא נתבטלה בזה הידיעה משום דאין להם בשביל מה לעבור ולהעניש וליתן שוחד דאין להיות מזה ריוח שימסרו נפשיהו ע"ז דכיון שאסור מדיני הממשלה לערב, ודאי כשירצו ליקח פועלים לחלוב סוסים וגמלים וחזירים יצטרכו לשלם להם הון רב וגם לשחד כל הפועלים שיש להקאמפאניע שישתקו וגם לשחד למשגיחי הממשלה שאף ששחד הוא דבר המצוי מ"מ בדבר פרסום כאצל הקאמפאניע שאין עושין בעצמן אלא ע"י פועלים הוא דבר קשה שייראו מליקח שחד ואם יעלה בידו ליתן להם שחד צריך להון רב ונמצא שאין שייך שיהיה לו ריוח מזה ובלא ריוח הא מפורש בגמ' שאין לחוש לערובי בע"ז דף ל"ד קיסתא דמורייס בלומא קיסתא דחמרא בד' לומי וכן הוא בתוס' /ע"ז/ דף ל"ב. ורק שיש לחוש שמא יש לו מעט חלב טמא שא"צ לפועלים ויערב באופן שלא יבינו העוסקים שהוא רק ריוח משהו ובפרט לגבי מסחר של אלפים שודאי בשביל מירתת מדיני הממשלה אף בשביל עונש קטן לא יערב, ובפרט שאם יעבור איזה פעמים ודאי יקחו ממנו הלאייסענס שיהיה מוכרח לסגור העסק כמו שנוהגין בהרבה דברים שאם אין מועיל עונש ממון עונשין בלקיחת הלאייסענס שהוא סגירת העסק. ולכן אף שאנן לא נימא דברים ואומדנות מעצמנו אבל אומדנא זו דמירתת וכן שאין לחוש לעירוב כשאין ריוח הוא מפורש בגמ' והחשבון שאין ריוח זה ודאי יכולין גם אנחנו לחשוב וכו'.

ולכן תשובתי הראשונה שיש טעם גדול להמקילין היא נכונה וברורה. אבל ודאי לבעלי נפש מן הראוי להחמיר ואין בזה משום יוהרא כדכתבתי שם.

שו"ת אגרות משה יורה דעה חלק א סימן מט

הנה בדבר שהעיר כתר"ה מה שהקאמפאניעס לוקחין חלב גם מהפארמערס שעליהם אין השגחת הממשלה כ"כ כי אין שוטרים באים בתמידות לכן אבאר הדבר שאם מצד הקאמפאניעס מותר יש טעם גדול וכן נוטה להלכה שאף שלוקחין גם מהפארמערס אין לאסור. וגם עצם הדבר יתבאר יותר.

הנה המרדכי פ"ב דע"ז כתב בשם ר"ת דאם חלבו לצורך אכילת חלב ועתה נאסר משום חלב שחלבו עכו"ם ואין ישראל רואהו תו לא מקילין כשנמלך לחמאה ואנן לא חיישינן להכי דלמא נעשה כך שהרי אין אנו חוששין בגבינות העכו"ם אלא לזיהרא עיין שם. ופשוט שר"ת לשיטתו בתוס' /ע"ז/ דף ל"ה שעל טעם ר' חנינא לפי שא"א בלא צחצוחי חלב שפרש"י דיש לחוש שבגומות נשאר מעט מן החלב ודלמא עריב ביה

חלב טמא הקשו התוס' דאטו מי חיישין דעכו"ם שוטה הוה שעירב בו חלב טמא ומטעם זה פר"ת דהוא לחשש זיהרא וכן כתבו בתוס' ד"ה חדא בשם ר"ת שליכא למיחש בגבינות משום עירוב חלב טמא כפרש"י שהרי אין העכו"ם שוטים לערב בו חלב טמא מאחר שאינו עומד ולכאורה הא יש לחוש שמא נחלב לאכילת החלב ואח"כ נמלך לגבינה שבזה הא אוסר ר"ת אף בחמאה ולכן צריך לומר כדתיירך ר"ת במרדכי דאין חוששין להכי אלא בידוע שנחלב לאכילה אסור מצד הצחצוחי חלב.

אך יש חלוק גדול בין דברי ר"ת שבתוס' לדברי ר"ת שבמרדכי דבתוס' משמע שמסברא אין לחוש כשעשה גבינה שמא מתחלה נחלב לאכילה דהא הקשו על פרש"י דאטו שוטה הוא שעירב בו חלב טמא ואם היה סברא לחוש שמא נחלב לאכילה לא היה קשה כלום וגם פי' ר"ת פירושו דהוא לחשש זיהרא בלא הירושלמי אלא הר"י הביא ראיה לדבריו מהירושלמי. ור"ת שבמרדכי משמע שמסברא יש לנו לומר שיש לחוש דלמא נחלב לאכילה אך הביא ראיה מגבינות שאין חוששין לזה אלא לזיהרא. ואף שמגמ' דידן ליכא ראיה דאדרבה יותר היה נראה לפרש כפרש"י דיש לחוש לצחצוחי חלב דעירב חלב טמא דאף שאינו שוטה אבל אולי נחלב מתחלה לאכילה כפי הסברא ובשביל הקושיא דהו"ל לר' ירמיה למימר אלא אינה קושיא כ"כ מלחדש נגד הסברא ויותר הי"ל להגיה לגרוס אלא וגם עיין בב"ח סי' קט"ו שכן היא גירסת הספרים לפרש"י מלפרש כפי' ר"ת דקאי אזיהרא ור' חנינא סובר ג"כ כריב"ל משום ניקור. אבל הביא הראיה מהירושלמי כמפורש במרדכי והיא ראיית ר"י בתוס' שהפירוש הוא מחשש זיהרא וא"כ יש ראיה שאין חוששין לחלב טמא. אך אולי גם מגמ' דידן יש להביא ראיה משאר אמוראי החולקים על טעם ר' חנינא אלמא שסברי שאין לחוש לשמא נחלב לאכילה ולא מסתבר שיפלגו בזה. עכ"פ לדינא שוין בין התוס' בין המרדכי שלר"ת אין חוששין לשמא נחלב לאכילה ואח"כ נמלך לגבינה ולחמאה.

אבל רש"י שמפרש בטעם ר' חנינא לצחצוחי חלב שעירב בהם חלב טמא ולא איכפת ליה קושית התוס' דאטו העכו"ם הוא שוטה נראה שהוא משום דחושש לשמא נחלב מתחלה לאכילה ואח"כ נמלך לגבינה. וכן הוא גם להרמב"ם בפ"ג ממ"א הט"ו שכתב בדין החמאה ומקצת הגאונים אסרוה מפני צחצוחי חלב שנשאר בה וכל חלב שלהן חוששין לו שמא ערבו חלב בהמה טמאה שנמי הוא כפרש"י וא"כ הוא משום דחוששין לשמא נחלב מתחלה לאכילה שליכא קושיא דתוס'. וכן הוא להטור וש"ע והרבה ראשונים שהביא הב"י שלכולן יש איסור צחצוחי חלב מחשש עירוב חלב טמא ולא הוקשה להו קושית התוס' דכי העכו"ם שוטה והוא משום דחיישין לשמא נחלב מתחלה לאכילה.

ועיין בחת"ס חיו"ד סי' ק"ז דמתיר קושית התוס' דרש"י סובר דכיון שגזרו ואסרו חלב שחלבו עכו"ם במנין סתם אסרו כל חלב שאין ישראל רואה החליבה או יכול לראות אפילו בליכא חשש חלב טמאה כגון החולב לגבן שאין העכו"ם שוטה לערב ומסיק כל עין רואה יבין שזה דעת רש"י. ובעניותי איני רואה זה ברש"י אלא

שדוקא משום שיש בצחצוחי החלב חשש שמא נשאר מן חלב הטמא אם עירב, בהגומות כדמפרשי התוס' בכוונת רש"י, דאם רש"י מודה לתוס' שליכא חשש טמא משום דאינו שוטה לערב רק שסובר שמ"מ אסרו בגזירתם כל חלב לא הי"ל להאריך כאן בטעם האיסור ולומר שאפשר להעמיד גם חלב שנתערב בו חלב טמא רק שהטמא נשאר עם נסיובי דחלבא, דלמה לו זה הא איירי בגבינות עכו"ם שודאי ליכא חלב טמא ומ"מ אסרו משום שעכ"פ הצחצוחים הם חלב שאף שהוא טהור אסרו והי"ל רק לומר דכיון שאסרו חלב שחלבו עכו"ם ואין ישראל רואהו אסרו הגבינות בשביל הצחצוחים שהם חלב. וגם א"כ אף אם בתערובות לא היה חשש שישאר הטמא נמי היה אסור דמאי שנא. ובשלמא מה שפרש"י זה שם ע"ב לאב"א דאסרו לישראל אף לעשות גבינה שהוא משום שהטמא נשאר בגומות ניחא דאל"כ לא היו גוזרין כלל מלעשות גבינות אבל הכא דאיירי בגבינות העכו"ם שלא אסרו מתחלה אף שיש שם צחצוחי חלב אף שאסרו לישראל לעשות גבינות וחלקו בתחלת התקנה משום שליכא חשש כדפי' התוס', דמה שכתב החת"ס דהיה מותר משום דנשתנה מצורתה לא גזרו וחזרה להתיר, לא מובן כלל דא"כ גם בעשה הישראל היה מותר דלא כהאב"א דהא ברור ופשוט שלהאב"א שאסור לישראל גם לעשות גבינות היה אסור זה בגזירת חלב שהיתה קדמונית אף שהיה עדין מותר גבינות העכו"ם ולא שסובר האב"א דכשנאסרו גבינות של עכו"ם נאסרו אז גם אותן שעשה הישראל מחלב העכו"ם דודאי אין גבינות שעשה הישראל מחלב עכו"ם בכלל גזירת גבינות עכו"ם כמו שאין זה לשאר אמוראי, לכן ברור שהחלוק היה משום דליכא חשש צחצוחי חלב בגבינות העכו"ם ובאלו שעשה ישראל מחלב עכו"ם איכא חשש, וחדש ר' חנינא אליבא דפי' החת"ס לרש"י שאח"כ אסרו אף בצחצוחים שאין בהם חשש כמו בחלב בעין שאסרו אף בליכא חשש א"כ אף אם גם בתערובות לא היה חשש חלב טמא נמי היה שייך לאסור. ולכן א"א לפרש בכוונת רש"י כפי' החת"ס אלא כפי' התוס' בכוונתו שהאיסור הוא משום דאיכא חשש אף בגבינות עכו"ם. אך התירוץ לרש"י הוא משום דיש לחוש שמא נחלב מתחלה לאכילה כדסובר ר"ת שבמרדכי שמסברא היה לנו לחשוש כדפירשתי וכן סברי רוב הראשונים.

ולפ"ז ניחא מה שמתחלה לא גזרו על גבינות שלא חששו לספק שמא נחלב מתחלה לאכילה ואח"כ גזרו לחוש גם לספק. דלפי' החת"ס שמתחלה התירו אף שבעצם היה לן לאסור כיון דהצחצוחים הם החלב שנאסר כדכתב בעצמו אח"כ להמ"מ דמ"ש ערבה בקדרה או בגבינה, ואם לא היו מפרשי בשעת גזירתן לאסור החלב שעל החלב שבגבינות אין גוזרין היה ממילא בכלל האיסור אלא נצטרך לומר שפירשו בגזירתם שאחר שישתנה לגבינה יותרו גם הצחצוחים א"כ מ"ט יחזרו אח"כ לאסור מה שהתירו בפירוש דהא ודאי היה להם טעם גדול מה שהתירו וצע"ק. אבל למה שבארתי ניחא דמתחלה גזרו רק על הודאי נחלב לאכילה וספק לא היה בכלל האיסור ואח"כ הוסיפו לאסור אף ספק שמא נחלב לאכילה.

והנה בטעם אמוראי החולקים על ר' חנינא ואמרו טעמי אחרוני צריך לעיין שדוחק לומר שהוא כדי לאסור אף כשידוע שנחלב לגבינה דמנא ידעינן זה, ואף כשידעינן כגון בהיה מסיח לפי תומו שחלב לגבינה נמי מ"ט לא נגזור אטו אלו שלא ידעינן דהא גם לטעם שמזאל יש שמעמידין שלא בעור הקיבה אך אסרו כולם כדסובר הרמב"ם והש"ע ורוב הראשונים, ואף לגאוני נרבונא שמתירין בהעמדה דפרחים הוא רק במקומן שלא היו מעמידין שם כלל בעור הקיבה אבל במקומות שמעמידין גם בעור הקיבה משמע מתוס' שגם לדידהו אסור שם אף בהעמדת פרחים. וא"כ מ"ט לא אמרו כר' חנינא וגזרו בשביל זה בכולן. ולפרש שהם סברי שלא היו גוזרין בספק הוא ג"כ דוחק. ולפרש שסברי שבטילי במעוטם כדכתב המ"מ בפ"ג ממ"א הי"ג יקשה ממה שאסרו הגבינות שעשה ישראל מחלב העכו"ם להאב"א שהוא רק מטעם צחצוחי חלב שהרי שאר הטעמים ליכא בהו. וצע"ג דברי המ"מ ואולי סובר המ"מ שהרמב"ם אינו פוסק כהאב"א דאזיל המ"מ לטעמיה בהט"ז שגבינה וחמאה שעשה ישראל מחלב שלהם הוא כ"ש לענין היתר הבשול מחמאה של עכו"ם עיין שם ואף שרק בבשול מתיר שם הוא רק למקצת הגאונים שאוסרין חמאה מפני צחצוחי חלב שודאי גם בגבינה יאסרו מטעם צחצוחי חלב כר' חנינא דמ"ש מחמאה אבל להגאונים שמתירין בחמאה והוא מצד שבטילי במעוטם שלכן גם בגבינה בטילי במעוטם דלא כר' חנינא וא"כ גם בעשה ישראל יתירו דלא כהאב"א וכן איתא בהגר"א ס"ק י"ז דהגאונים שמתירין החמאה לא סברי גם כהאב"א עיין שם והוא אליבא דהמ"מ. אבל לרוב הראשונים שפסקו כהאב"א וכן פסק הרמ"א סוף סעי' א' חלב של עכו"ם שנאסרה אינו מועיל אם יעשו אח"כ גבינות או חמאה וכתב ונ"ל שכן דעת הרמב"ם אלמא דלא סברי טעם דבטילי במעוטם וא"כ יקשה מ"ט בגבינה שעשה העכו"ם פליגי שאר אמוראי על טעם ר' חנינא.

ולכן צריך לומר דסברי דהאיסור שאסרו בחלב של עכו"ם אף שהוא מחשש חלב טמא לא אסרו אלא כשבא ליד ישראל אבל כשהוא עדין ביד העכו"ם לא אסרו ולכן כשעשה העכו"ם גבינות ויש שם צחצוחי חלב בגומות שעתה צריך להעשות האיסור כשבא ליד ישראל פליגי האמוראי שר' חנינא סובר דיש שם חלב ע"ז ושייך להעשות עלייהו האיסור דחלב רק שמתחלה לא היה אסור משום שלא חששו לספק ואמרינן דנחלב לגבינה שודאי לא עירב דאינו שוטה כיון שאינו עומד ואח"כ גזרו לחשוש גם לספק שמא נחלב מתחלה לאכילה והוו הצחצוחים ככל חלב שנאסר כשבאו ליד ישראל. ושאר אמוראי סברי דהצחצוחים שבתוך הגומות של הגבינות אין עלייהו כבר שם חלב ולא שייך שיעשה עלייהו שוב איסור דחלב כשבאו ליד ישראל. ואף אם ודאי נחלב מתחלה לאכילה כיון שבעת שבאו ליד ישראל שאז צריך להעשות עלייהו האיסור כבר הם רק צחצוחים שבגומות הגבינה אין שייך שיאסרו ולכן הוצרכו לטעמים האחרים.

ויש מקום לומר דאף ר"ת יסבור דהאיסור נעשה רק כשבאו ליד ישראל אך סובר דהצחצוחים שבגומות ודאי הם בכלל שם חלב ששייך לאוסרם ולכן רק משום שאין חוששין בגבינות לשמא נחלב מתחלה לאכילה

היו מותרין הגבינות עד שגזרו עליהם ורק משום גילוי וגם ביבש וישן משום זיהרא. אך לר"ת אין לנו הכרח לומר כן מגמ' רק אולי מסברא ולרש"י והרמב"ם ורוב ראשונים יש לזה הכרח מגמ' כדכתבתי.

אבל קצת ראייה יש להביא שאף לדידהו נעשה/תיבת נעשה מיותרת/ נעשה האיסור רק כשבא ליד הישראל, דהסמ"ק הביא שהיו בנ"א שהתירו כשמתאכסנים בבית העכו"ם לאכול החלב שחלב העכו"ם לצורך עצמו אבל הוא טעות דכיון שחלב העכו"ם ואין ישראל רואהו אסור בכל ענין, ומטעם זה הוצרך הטור לכתוב ל"ש חלבו לצרכו או לצורך ישראל כדאיתא בבית יוסף וב"ח ופרישה עיין שם ודחקו הפרישה והט"ז בטעם אותן בני אדם שהפרישה כתב דהיו סבורין דלצורך עצמו לא עירב משום דאינה טובה לאכילה כטהורה והט"ז כתב דלא עירב כיון דמקלקל שאינו מעמיד שתרוייהו טעמי הם דחוקים דבזמן התקנה לא היה מאוס להם לאכול שרק בזמן אחרון טובא הוזכר שנעשה מאוס להם וב"י בשם הרשב"א איתא רק שיש מקומות שידוע שמאוס להם ומשמע שאם היה כן בזמן התקנה לא היו אוסרין. וטעם הקלקול שאינו מעמיד הא אינו שייך בחלב לאכילה. ומשמע שאותן בנ"א היו סבורין שתחלת התקנה לא היתה על חולב לעצמו ולא שנהגו היתר משום שנשתנה מכפי שהיה בשעת התקנה. וצריך לומר בכוננת הפרישה והט"ז דאף שלא היה מאוס להם מ"מ כיון שלא טובה כ"כ כטהורה, ואפשר שימלך לגבינה לא היה מצוי כ"כ שיערבו לכן היו סבורין דלא אסרו אבל הוא דוחק. לכן נראה לפי מה שבארתי דהאיסור לא נעשה אלא כשבא ליד הישראל לכן היו סבורין אותן בנ"א דכשמתאכסנים בבית העכו"ם ואוכלין מחלב שחלבו העכו"ם לצורך עצמן לא נחשב שבא החלב ליד הישראל אבל סובר הסמ"ק שהוא טעות דכיון שהישראל לקח לאכול הוא נחשב בא ליד ישראל, שאינו תלוי בקנין או בחליבה לצורך ישראל. ומדויק מה שאותן בנ"א לא היו מתירין לאכלו אלא כשמתאכסנים בבית העכו"ם ולא ליטול אותו החלב שחלב העכו"ם לצורך עצמו גם לבתיהם, משום דבזה גם הם אסרו דהא בא ליד הישראל. והא הסמ"ק סובר כר"ת כדהובא בב"י שכתב והלכה כריב"ל כמו שפסק ר"ת עיין שם אלמא שגם הם סברי דהאיסור נעשה רק כשבא ליד ישראל לכן היה מקום לטעות. ודוחק לפרש שרק הם היו סבורין כן והסמ"ק שמסיק שהן טועין משום דאין ישראל רואהו אסור בכל ענין הוא מטעם שהוא סובר שהאיסור הוא אף ביד העכו"ם דא"כ היה מזכיר טעם זה כיון שרק בזה מדחה דבריהם. לכן מסתבר שגם הסמ"ק סובר שהאיסור הוא רק כשבא ליד ישראל כמו שהם סוברים אך שמ"מ אסור בכל ענין משום דבכל ענין אף בבית העכו"ם נחשב כשהישראל שותה בא ליד ישראל כדבארתי. אך אף אם נימא לר"ת וסמ"ק שהאיסור הוא אף ביד העכו"ם מ"מ הא לרש"י ורמב"ם ורוב ראשונים מוכרחין לומר דנעשה האיסור רק כשבא ליד ישראל.

והנה זה שלא היה אסור מדינא אף בזמנם שלא היה מאוס להם חלב טמאה, פשוט שהוא משום שאסרו אף שהחשש אינו אלא על פחות מנו"ט דמותר מדינא דהא לא מהני קפילא. ומפורש בלשון הרשב"א שהביא

הב"י שלא הלכו בדברים אלו אחר הרוב או אחר נו"ט עיין שם וזה הוצרך לגזירה והיתה הגזירה לא כשיתערב חלב טמא בטהור אצל ישראל דלא חמיר משאר איסורין אלא בחלב שחלבו עכו"ם ואף רק מספק שמא עירב ואף ע"ז לא גזרו אלא כשבא ליד הישראל. ולכן אף שודאי גזרו זה במנין כיון שמדינא היה מותר אין להוכיח מזה שאסרו אף כשאין שום חשש עירוב כיון שעל אלו שיש בהם חשש עירוב הוצרכו לגזור, וגם אין שייך לא פלוג מאחר שבפירוש היתה הגזירה רק מצד חשש עירוב דהא אסרו רק באין ישראל רואהו ונפלגו אלו שאין בהם חשש עירוב בהכרח. אבל הוא רק באין שייך כלל לחוש לעירוב חלב טמא, דאם שייך לחוש רק שנתקטן החשש מאד באופן שבשביל חשש כזה לא היו גוזרין לאסור הוא בכלל הגזירה דשייך ע"ז לא פלוג כיון שנאסר במנין ולא ניתן הדבר לשעורין.

וזהו מה שפסק רש"י שהביא בש"ד דאף דאין בהמה טמאה בדיר אסורה משום דעכ"פ יש חשש קטן אף שאינו חשש הראוי לגזור בשביל זה הוא בכלל הגזירה דלא פלוג. וזה מפורש בדברי המרדכי שכתב דאפילו ליכא דבר טמא בעדרו אסור אם לא דיושב ישראל בצד עדרו מטעם שחלב עכו"ם נאסר במנין ולא פלוג ומ"מ כתב סמוך לזה בשם הר"פ דהוא פן יערב או ישים העכו"ם חלב טמא בכלי קודם שיבא הישראל. ועיין בחת"ס שם שהקשה דסותר לדבריו ורישא לאו היינו סיפא ולא תירץ כלום. אבל האמת שלא קשה כלום דודאי נאסר במנין ולא פלוג במה שאסרו דהוא באם יש לחוש לעירוב חלב טמא אף שהוא חשש רחוק כהא דליכא דבר טמא בעדרו שלא היו אוסרין בשביל חשש קטן כזה אבל בליכא חשש כלל אין שייך בזה לומר לא פלוג שבהכרח נפלג כיון שהתירו בישראל רואהו. ולכן אין שייך כלל מה שנאסר במנין לאסור מחמת זה אף אלו שאין שייך לחוש לחלב טמא כלל. ופלא מה שתלה החת"ס בזה. ומלשון הפר"ח שהעתיק כת"ר לא משמע שתלה בזה דנאסר במנין או לא אלא איך אסרו, אם אסרו דין חלב כדין גבינה שסובר הפר"ח כהש"ך ס"ק כ' שאסרו אף בברור שליכא שום חשש איסור דאף בישראל רואה אסרו אך שהקלו בחלב באם ישראל רואה שאז היה אסור כל חלב שלא ראה הישראל אף בליכא שום חשש וע"ז הביא ראייה שאינו כן דאסרו רק חלב שיש בו חשש מהא דסגי בליכא דבר טמא בעדרו ביושב בצד עדרו אף שלא ראה כלל אבל ודאי ג"ז נאסר במנין כדבארתי.

ומה שחלב שחלבו העכו"ם לגבינה נמי אסור כמפורש ברמ"א סוף סעי' ב' הא כבר בארתי שהוא משום דחוששין שמא נחלב מתחלה לאכילה ואף שהוא חשש רחוק הוא בכלל הגזירה דלא פלוג ואף באמר העכו"ם במסיח לפי תומו שחלבו לגבינה אף שבדבר דרבנן הא יש להאמינו מ"מ כיון שיש חשש אף שהוא רחוק ביותר, דמסל"ת הא אינו ודאי גמור שהרי אינו נאמן באיסורים דאורייתא במסל"ת אלמא דיש בזה איזה חשש דלמא משקר רק שמ"מ האמיוהו/האמינוהו/ באיסורים דרבנן ובעדות אשה, לכן הוא בכלל הגזירה דלא פלוג.

ומה שמתיר הרמ"א הגבינות כשראה הישראל העשיה אף שלא ראה החליבה, בדיעבד הוא פשוט למה שבארתי משום דביד העכו"ם לא נעשה עדין איסור החלב ומצד הגבינות הא ראה שנעשה באופן הכשר ואף שלר' חנינא יש לאסור הא לא פסקו כר' חנינא אלא כשמואל. ואף שלמה שבארתי לשמואל ושאר אמוראי יש להכשיר אף כשנחלב מתחלה לאכילה צריך לומר שחושש הרמ"א גם לשיטת ר"ת שאוסר בנחלב מתחלה לאכילה משום שהצחצוחי חלב הם בכלל שם חלב לכו"ע ויאסרו הצחצוחים כשיבאו ליד הישראל. אבל לר"ת הא מותר בסתמא ואין חוששין לשמא נחלב מתחלה לאכילה. ואף שלדידיה יש להתיר גם החלב כיון שחלב לגבינה הא חושש בזה לרש"י ורוב הראשונים שלדידהו יש לאסור החלב וזהו אולי עיקר לדינא.

אבל הש"ך בס"ק י"ח כתב דביודעין שדעת העכו"ם היה לעשות גבינות מהחלב מותר גם לישראל לעשות אח"כ ממנה גבינות וכן כתב בס"ק כ"ד ולכאורה תמוה מאחר דהחלב אסור לאכול משום דהוא בכלל הגזירה כיון שיש עכ"פ איזה חשש דשמא נחלב מתחלה לאכילה איך מותר לעשות גבינות מ"ש מכל חלב עכו"ם שאינו מועיל אם יעשו אח"כ גבינות או חמאה. וצריך לומר שהש"ך סובר דמה שבא ליד ישראל לעשות גבינות לא נידון כבא לידו חלב אלא כבא לידו גבינות מאחר שרק לזה באו לידו ולכן לא נעשה עדין עליו איסור החלב רק כשישתה החלב. ואיירי הש"ך רק בבא ליד הישראל לעשות גבינות בדלקח לאכילה את החלב שנחלב לגבינה לא יועיל וכל מה שנעשה יהיה אסור כמו חלב שנחלב לאכילה. (ואף בלקח לגבינות ונמלך לאכילה אפשר יודה הש"ך שלא יועיל מה שיחזור שוב לעשות גבינות דהוא כאיגלאי שבא לידו לאכילה אך אפשר תתבטל מחשבתו שלא בשעת הלקיחה מאחר שלבסוף עשה גבינות כמחשבתו הראשונה ויהיה תלוי במה שעשה וצ"ע לדינא אליבא דהש"ך בזה). ומה שאסור אף שלקח הישראל לגבינות אם נחלב לאכילה הא כיון שלהש"ך לא נידון כבא לידו חלב הי"ל להתיר למאי דאיפסק כשמואל הוא פשוט דהא אף בעשה העכו"ם גבינות וחמאה אוסר הרמ"א בנחלב לאכילה שחושש גם לדעת ר"ת שהצחצוחים הם בכלל שם חלב ויאסרו כשיבאו ליד הישראל וא"כ כ"ש כשבאו ליד הישראל בעודן חלב דאף כשנידון כבאו גבינות לידו נמי אסור.

והנה ראיתי במטה יהונתן שפליג על הש"ך דהישראל אחר שבאו לידו בעת שהוא חלב יהיה אסור אף הגבינות כמו בחלב שנחלב לאכילה דאנן קיי"ל דאף דליכא חשש תערובות כיון שבא לידי ישראל בעת שהוא חלב ג"כ נאסר משום לא פלוג רבנן א"כ אף שדעת העכו"ם היה כדי לעשות גבינות דליכא חשש דתערובות מ"מ כיון שבא לישראל בעת שהיה עדין חלב נאסר עיין שם. וכבר תירצתי דברי הש"ך דסובר דמה שבא לידי ישראל לעשות גבינה לא נחשב כבא לידו החלב. אבל המטה יהונתן לא סבר זה לכן סובר דדוקא כשעשה העכו"ם הגבינות מותרים כשראה ישראל ולא בעשה ישראל. והש"ך שסובר דבגבינות אסור

כשעשאו עכו"ם אף בראה ישראל ומוכרחין לומר דאירי בעשאן ישראל לכן הוצרך לומר דאף ישראל מותר לעשות גבינות אף שלא מוכרח דיש לאוקמי שעשה ישראל הגבינות ברשות העכו"ם.

עכ"פ במטה יהונתן מפורש שבעת שבא ליד ישראל נעשה האיסור חלב כדבארתי. אך בדבריו אפשר לומר שהוא רק בליכא חשש חלב טמא והאיסור הוא משום לא פלוג, נעשה האיסור רק כשבא ליד ישראל אבל באיכא חשש עירוב חלב טמא נעשה האיסור גם בבית העכו"ם. אבל לא מסתבר דאיזה טעם הוא לחלק בזה. ולכן הנכון כדכתבתי דכל איסור חלב עכו"ם נעשה רק בעת שבא לידי ישראל ואולי גם במטה יהונתן יש לפרש כן.

וא"כ אינו כלום מה שהקאמפאניעס לוקחים גם חלב מפארמערס שהם לא מירתתי כולי האי דעכ"פ כיון שלא נעשה האיסור אצלם, וליד ישראל בא מהקאמפאניע שמירתתי אין לאסור. ומהאי טעמא לא מצינו חלוק להמתירין חמאה לומר שרק מהעכו"ם שחלבן בעצמו מותר ליקח חמאה ולא מעכו"ם הלוקח חלב ועושה מהן חמאה אף שיש לחוש שמא עירב העכו"ם שחלבן בהם חלב טמא כיון שהוא בעצמו אינו עושה החמאה, משום דכיון דאין לחוש לתערובות האוסר מדינא אלא מצד הגזירה לא גזרו לאסור כשהוא ביד עכו"ם אף שהוא עכו"ם אחר ולכן כיון שליד ישראל בא חמאה אף שהוא מעכו"ם שני נידון רק בדין עכו"ם השני שהוא אינו שוטה לערב ולא נידון כלל אף לר"ת בדין עכו"ם הראשון אף שעל הראשון יש חשש שיערב. ולכן לא היה יכול לפרש בד"ר חנינא משום צחצוחי חלב של גבינות שעשה עכו"ם אחר ומטעם זה גזרו על כל גבינות אף על אלו שעשאן העכו"ם החולב בעצמו משום דלא גזרו לדון כלל אלא על עכו"ם שלקח ישראל ממנו ואם הוא אין לחוש שיערב לא אסרו. וכ"כ ממש הוא חלב הקאמפאניעס שעלייהו אין לחוש שיערבו ליכא איסור גם על החלב שלוקחין מפארמערס כדכתבתי.

וגם יש עוד טעם גדול להתיר למה דתירץ במטה יהונתן הא דכתב הרמ"א דבזמן הזה שאין חלב טמא מצוי מותר אף בבא ישראל אחר שכבר נחלבו מקצת בהמות ומשמע שאף אם כבר נחלבו רובם דהא מסיק מיהו אם לא בא שם ישראל עד אחר שנחלבו כולם אסור משמע דאם בא אף במעוט בהמות מותר שהש"ך הקשה על זה ותירץ במטה יהונתן דכיון שהוא רק משום לא פלוג לא אסרו רבנן על ידי תערובות ולכן כיון שגם הרבה בהמות אית להו להקאמפאניעס שאותן אינן בכלל האיסור מצד שמירתתי דהוי כרואה ישראל מצד הידיעה כדבארתי הוי מה שלוקחין מפארמערס רק תערובות שבזה"ז שליכא חשש עירוב והאיסור הוא רק משום לא פלוג לא אסרו להרמ"א אליבא דפי' המטה יהונתן. אך ע"ז הא פליג הש"ך וסברת מטה יהונתן דחוקה אבל כיון שכבר בארתי טעם גדול להתיר יש לצרף לזה גם סברת המטה יהונתן להתיר.

והנה נתבאר הענין היטב שיש טעם גדול להמקילין בחלב הקאמפאניעס ושהדין עמהם. אך ודאי מן הראוי לבעלי נפש להחמיר על עצמן כדכתבתי במכתבי הראשון. ואם הקאמפאניע הוא של ישראלים והם קונים גם מפארמערס לא נשאר רק טעם מטה יהונתן דבזה"ז שהוא רק משום לא פלוג לא אסרו בתערובות. והיה לן להחמיר כהש"ך שפליג ע"ז. אך אם מה שקונים מפארמערס עכו"ם הוא המעוט אולי כיון שהוא מין במינו נבטל ברוב. דאף שהדגמ"ר על הש"ך ס"ק ט"ז כתב דחלב שלא ראה ישראל כשנחלב שנפל לתבשיל אוסר עד ששים אולי הוא רק לתבשיל שהוי אינו מינו ולא לחלב ישראל שהוא במינו. ואף שגם באיסורים דרבנן צריך ששים אף במינו כדאיתא בפמ"ג בש"ד סי' צ"ח ס"ק כ"ו מ"מ אולי חלב שאני ובפרט בזה"ז שהוא רק משום לא פלוג. וגם כיון שהפועלים הם עכו"ם ולא בא החלב ליד הישראל ממש אלא ליד עכו"ם הפועלים יש אולי לדון כמו שהוא של עכו"ם שעדין לא נעשה איסור חלב ועתה מירתת כדלעיל. ולכן אין למחות ביד הנוהגין היתר גם בחלב של קאמפאניעס של ישראל שקונין גם מפארמערס אף שבזה אין ההיתר ברור משום שעכ"פ יש להו על מה לסמוך. ידידו מוקירו, משה פיינשטיין.

שו"ת אגרות משה יורה דעה חלק ב סימן לה

בדבר חלב הקאמפאניעס שבמדינתנו שבארתי בספר אגרות משה סימן מ"ז בחיו"ד שליכא איסור חלב שחלבו עכו"ם ואין ישראל רואהו, אבל מ"מ מן הראוי לבעלי נפש להחמיר, שמטעם זה ודאי ראוי למנהלי ישיבות קטנות שיתנו להתלמידים חלב של אלו הקאמפאניעס שמעמידין ישראל לראות החליבה, ואף שהוא ביוקר מעט שלהישיבות עולה זה סך גדול במשך השנה והמצב של הישיבות דחוק בשנים אלו שבשביל זה מקילים באיזו ישיבות, מ"מ כדאי להחמיר כי גם זה הוא מעניני חינוך ולמוד שידעו שכדאי וראוי לבני תורה להחמיר אף כשיש רק חשש איסור, דמזה יתבוננו לראות איך לירא מאיסורין, וכל הוצאות הישיבה הרי הוא כדי לחנך דור נאמן לה' ולתורתו, ומעניני חינוך אין לצמצם. אבל במקומות הרחוקות שאין שם קאמפאניעס מחלב שישראל רואהו, והוא דבר קשה מאד להשיג חלב שישראל רואה בשעת החליבה אף ליחידים אין להם להחמיר.

שו"ת אגרות משה יורה דעה חלק ד סימן ה

הידור להשתמש בחלב ישראל

הנה בדבר החלב שזה הרבה שנים שיראי השי"ת אשר בטאראנטא נזדרזו בהסכם הרבנים וכל החרדים למצוות התורה ותקנות חז"ל, וראו שיהיה חברה (קאמפאניא) לחלב שנחלב על פי השגחת ישראל, וכן כל הדברים הנעשים מחלב, כגבינה וחמאה ושמנת (קרים) מחלב זה על פי השגחת ישראל. ועתה נתרשל

הדבר מצד שעולה ביוקר מעט, והרבה לוקחים חלב מסתם חברות, אף אנשים מאלו שלקחו כל השנים מהחלב והגבינות וכל המינים מהחלב שתחת השגחה.

איברא דאיכא טעמים להקל במדינה אשר מדיני המדינה אסור למכור חלב שיש בו עירוב חלב טמא הוא רק בשעת הדחק, אף אם גם בטאראנטא איכא איסור מדיני המדינה, ולא בשביל יוקר מעט. ובפרט אלו שכבר נהגו הרבה שנים שלא לסמוך על הטעמים להקל, אלא על השגחת ישראל כדין, שעליהם יש איסור מדין נדר דהנהגה הרבה שנים.

Rabbi Teichman

ב"ח יורה דעה סימן רצג

ומ"ש ואיסור זה נוהג בין בזמן הבית בין שלא בזמן הבית בין בארץ בין בחוצה לארץ. בסוף פרק קמא דקידושין במתניתין כל מצוה שהיא תלויה בארץ (פירוש שהיא חובת קרקע) אינה נוהגת אלא בארץ וכל מצוה שאינה תלויה בארץ (פירוש שהיא חובת הגוף) נוהגת בארץ ובחוץ לארץ חוץ מן הערלה והכלאים (פירוש דאף על פי שהיא חובת קרקע אסורין בחוצה לארץ) רבי אליעזר אומר אף החדש פירוש נוהג בחוצה לארץ מן התורה אף על פי שהיא חובת קרקע ופסקו הפוסקים הלכה כרבי אליעזר דאוסר חדש בחוצה לארץ ודלא כה"ר ברוך שמקיל במקומות הרחוקים מארץ ישראל וכמו שכתב הרא"ש בתשובה כלל ב' (סי' א):

ומ"ש בין בשל ישראל בין בשל גוי. זה אינו מפורש בתלמוד גם הרי"ף והרא"ש בקידושין (רי"ף טו א, ורא"ש פ"ק סי' סב) ובסוף פסחים (רי"ף כח א, ורא"ש סי' מ"ב) וכן הרמב"ם בפרק עשירי מהלכות מאכלות אסורות (ה"ב) כתב בסתם דהחדש אסור בחוצה לארץ ומדכתב הרב בפרק י' דהלכות מעשר שני (הלכה ט) דערלה נוהג אף בשל גוים וגבי חדש לא כתב דנוהג אף בשל גוים אלמא דבחדש אין איסורו אלא בשל ישראל אבל לא בשל גוי אלא שהתוספות בקידושין סוף (דף (ל"ז) [ל"ו]) בד"ה כל מצות כתבו דבירושלמי משמע דחדש נוהג אף בשל גוים דפריך עלה ממתניתין דקתני אף החדש אמאי לא תני חלה ומשני לפי שאינה בשל גוים משמע דחדש דקתני במתניתין נוהג בשל גוים עכ"ל התוספות וכיוצא בזה כתב במדרכי בשם ראבי"ה ומהר"ם (דפוס לבוב סי' תעג) וכן כתב הרא"ש בתשובה וכן כתב הסמ"ק (סי' ריז) ואחריהם נמשכו האחרונים בתשובותיהם וכולם נתלו בדברי ר"י שבתוספות:

אמנם המנהג פשוט במלכותינו לנהוג היתר ואף גדולי התורה שהיו לפנינו מהר"ר שכנא ז"ל ומהר"ר שלמה לוריא ז"ל ותלמידיהם לא היו אוסרין ושותין השכר שנעשה מתבואה שלא התירו העומר זולת מקצת חסידים מקרוב נזהרו באיסור זה ואני בימי חורפי בלמדי מסכת קידושין לפני שלשים שנה שמתני אל לבי לעיין בהוראה זו וראיתי שאינה הלכה פסוקה ושאלתי את המאור הגדול כמוהר"ר ליבא בר בצלאל ז"ל והצעתי לפניו מה שהעליתי במצודתי גם לפני שאר גדולי התורה ולא היה מי שסתר את דברי וזה אשר כתבתי על דברי התוספות ותימה מאי ראייה מביא ר"י מהירושלמי דהא ודאי הוא דהא דפריך לשם אמאי לא תני חלה לאו אדברי רבי אליעזר דאמר אף החדש פריך אלא אתנא קמא דאמר חוץ מן הערלה והכלאים פריך אמאי לא תני חלה ומשני לפי שאינה נוהגת בשל גוים כמו ערלה וכלאים דנוהג אף בשל גוים והשתא איכא למימר דחדש אינו נוהג לרבי אליעזר אלא בשל ישראל והא דלא תני רבי אליעזר חלה כדתני חדש היינו משום דבחלה לא פליג אתנא קמא דתנא קמא נמי מודה דנוהג בשל ישראל אלא דחדש דסבירא ליה לתנא קמא דאינו נוהג בחוצה לארץ אפילו בשל ישראל קאמר רבי אליעזר דאף החדש אסור בשל ישראל:

וכדי ליישב דעת התוספות צריך לומר דסבירא להו דמדקאמר רבי אליעזר אף החדש משמע הלשון דדין החדש לרבי אליעזר כדין הערלה וכלאים לתנא קמא דנוהג בשל גוים ומאי דכתבו התוספות דפריך עלה דמתניתין דקתני אף החדש היינו לומר דעל רישא דמתניתין דתנא בה חוץ מן הערלה והכלאים דקאמר רבי אליעזר עלה אף החדש פריך אמאי לא תני חלה ברישא ומכל מקום אין זו ראייה דאין פירוש אף בכל מקום שדין זה כזה שוה לגמרי ותדע שהרי הכלאים בחוצה לארץ אליבא דכולי עלמא מדברי סופרים הוא וערלה נמי אמר רב יהודה אמר שמואל מאי הלכה הלכות מדינה דהוא נמי אינו אלא מדברי סופרים ואם כן קשה מאי אף החדש דהא החדש לרבי אליעזר מדאורייתא היא אלא האי אף אינו אלא לומר שיש איסור בחדש כמו בערלה וכלאים ולאפוקי מתנא קמא שמתירו ותו שהרי במסקנא (קידושין לט א) מגיה דקאמר תני חדש ורבי אליעזר לא קאמר לישנא דאף כלל והכי משמע מתשובת הרא"ש דלא סבירא ליה הך ראייה דתוספות מהירושלמי שהרי כתב וז"ל מהי תיתי לן למימר דחדש לא לינהוג בשל גוים והלא ערלה דאינה נוהגת אלא בארץ ואפילו הכי נוהגת בנטיעת גוי כדתנן (ערלה פ"א מ"ב) הנוטע וכו' וכל שכן חדש שנוהג מן התורה בחוצה לארץ שנוהג אף בשל גוים וכן כלאים נוהג בשל גוים ור"י פסק כן בפרק קמא דקידושין והביא ראייה מהירושלמי עכ"ל משמע דלדידיה לא ברירא ליה ראיית ר"י מהירושלמי שהרי תחלה הביא ראייתו מסברת עצמו ואחר כך כתב שר"י פסק כן והביא ראייה מן הירושלמי דאי לא כן אלא תופס כדברי ר"י היה לו לומר תחלה שכן פסק ר"י ושהביא ראייה מהירושלמי ואחר כך היה לו להוסיף ראייתו מסברת עצמו ולחזק הדין בהוספת ראייה אלא כדפרישית ולא הייתי סומך על דקדוק חלוש כזה אלא לפי שבפסקיו פרק קמא דקידושין (סי' סב) הביא הירושלמי והוכיח ממנו דערלה וכלאים נוהג בשל גוים ולגבי חדש כתב בסתם לאיסור ולא כתב שאסור בשל גוים מכח הך ירושלמי אלמא דלא סבירא ליה ראייה זו מהירושלמי לאסור בשל גוים ולגבי חדש ומשום הכי הביא ראייה אחרת בתשובתו דמהיכא תיתי וכו' וראייה זו מהירושלמי תלאה בדברי ר"י ולפע"ד משמע להדיא דבפסקיו חזר בו מתשובה זו ולכך בפסקיו שהם אחרונים לא כתב לאסור החדש בשל גוים כי אם בערלה וכלאים ולפחות נראה דספוקי מספקא ליה ולכך כתב בסתם ולא הזכיר לאיסור ולא היתר בשל גוים וכמו שכתבו הרי"ף והרמב"ם בסתם:

ועוד דעל ראיית הרא"ש בתשובה איכא לתמוה הרבה דמה שכתב והלא ערלה וכו' וכל שכן חדש קל וחומר פריכא הוא דמה לערלה שכן איסורו איסור הנאה ואין היתר לאיסורו ולכך החמירו בו לאסור אף בשל גוים אבל חדש דאין איסורו איסור הנאה ויש היתר לאיסורו לא ותדע שמסברא יש לגזור טפי בערלה מבחדש שהרי לתנא קמא החדש מותר לגמרי בחוצה לארץ אפילו בשל ישראל ואפילו הכי בערלה וכלאים אסור בחוצה לארץ מדברי סופרים אפילו בשל גוי אלא ודאי כדפרישית דשאני ערלה וכלאים וכו' ובכלאים יש עוד סברא לגזור טפי לפי שאיסורו איסור עולם וכדמוכח בסוגיא אבל החדש שאין איסורו איסור הנאה וכו' לא גזרו בו כל עיקר לתנא קמא ואם כן לרבי אליעזר נמי לא גזרו בו בשל גוים. ותו איכא לתמוה במה שכתב הרא"ש והלא ערלה דאינה נוהגת אלא בארץ וכו' ובהלכות ערלה בפסקי הרא"ש (סי' א) פסק כעולא אמר רבי יוחנן דערלה הלכה למשה מסיני היא ואם כן ליכא למילף מינה השתא חדש במכל שכן דאין למדין קל וחומר מהלכה (שבת קלב א) ובעל כרחך צריך לומר שחזר בו הרא"ש מתשובה זו כשכתב פסקיו. גם

בדברי הר"ן (שם טו א ד"ה מתניתין) יראה דסבירא ליה הכי שהביא הירושלמי והוכיח ממנו לאסור בשל גוים בערלה וכלאים בלבד אלמא משמע דבחדש אין ראייה לאסור בשל גוים ואם כן ממילא הוא מותר בשל גוים:

ועוד יש להביא ראייה ברורה דהחדש מותר בשל גוים דבפרק קמא דראש השנה (דף י"ג א) איתא בעו מיניה חברייא מרב כהנא עומר שהקריבו ישראל בכניסתן לארץ מהיכן הקריבוהו אם תאמר דעייל ביד גוי קצירכם אמר רחמנא (ויקרא כג י) ולא קציר גוי ממאי דאקריבו דילמא לא אקריבו לא סלקא דעתך דכתיב (יהושע ה יא) ויאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח ממחרת הפסח אכול מעיקרא לא אכול דאקריבו עומר והדר אכלי מהיכן הקריבו אמר להן כל שלא הביא שלישי ביד גוי והשתא אי אמרת דאיסור חדש נוהג אף בשל גוים לא צריך לומר ממחרת הפסח אכול מעיקרא לא אכול וכו' בלאו הך דיוקא נמי מצי למימר לא סלקא דעתך דכתיב ויאכלו מעבור הארץ וגו' שאם לא הקריבו היכא הווי אכלי ממחרת הפסח והלא אסור משום חדש אלא בעל כרחך דחדש אינו נוהג בשל גוים וכיון דהשתא קא סלקא דעתך דלא הקריבו כיון דעייל ביד גוי לכך צריך להך דיוקא דממחרת הפסח אכול מעיקרא לא אכול דאי איתא דעייל ביד גוי ולא הקריבו עומר מעיקרא אמאי לא אכיל הלא בשל גוי אינו אסור משום חדש אלא ודאי דהקריבו עומר משל ישראל ולהכי לא אכול מעיקרא משל ישראל מהיכן הקריבו ומשני שלא הביא שלישי ביד גוי הרי מוכח להדיא דמדאורייתא אין איסור חדש אלא בשל ישראל:

וכן יראה ממה שכתב בליקוטי מהרי"ל (סי' כו מהדורת מכון י - ס) וז"ל ואף על גב דיש פוסקים דאין צריך לזיזהר בזה הואיל בלאו הכי איסור חדש בחוצה לארץ מדרבנן מכל מקום אנשי מעשה מחמירין על עצמן. וכיוצא בזה כתב בתרומת הדשן (סי' קצא) בשם האור זרוע (ח"א סי' שכח) ופשיטא דליכא למימר דאיסור חדש אינו אלא דרבנן דהא קיימא לן כרבי אליעזר דחדש אסור מן התורה בכל מקום אלא ודאי דרצה לומר דבשל גוים אינו אסור אלא מדרבנן דסתם חוצה לארץ בשל גוים הוא והיינו טעמא דכיון דמוכח בפרק קמא דראש השנה דאין אסור מדאורייתא אלא בשל ישראל ובירושלמי משמע להו דאסור בשל גוים אלמא דבשל גוים אינו אסור אלא מדרבנן. אבל לפע"ד כיון דמדאורייתא אין איסור בשל גוים מהיכי תיתי לן לאסרו מדרבנן ולחדש גזירה ואיסור שלא נאמרה בתלמוד דמהירושלמי ליכא ראייה כלל כדפרישית וגם הראיה שכתב הרא"ש ללמוד בקל וחומר מערלה גם כן כבר נדחית ומתוך מה שכתבתי אתה רואה שנתחדש עוד דחייה לראיית הרא"ש ללמוד קל וחומר מערלה והוא דשאני ערלה דנוהג בארץ אף בשל גוים שהרי לא מעטיה רחמנא הילכך ראו לגזור בו בחוצה לארץ אף בשל גוים דכל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון (פסחים ל ב) אבל חדש שאינו אסור בשל גוים אפילו בארץ מדכתיב קצירכם דילפינן מיניה שאין העומר בא אלא מקציר ישראל אם כן ממילא משמע כיון דתלי רחמנא איסור חדש בהבאת העומר כדכתיב ולחם וקלי וגו' מעתה כשם שאין העומר בא אלא מקציר ישראל כך אין איסורו נמי אלא בקציר ישראל וכדאמרן הילכך אפילו בחוצה לארץ לא ראו לגזור בו בשל גוים:

גם ראיתי תשובה למהר"ם מעיל צדק בין ההגהות דמהרש"ל (לטור) וז"ל רבינו אביגדור כ"ץ כתב בספרו דחדש בחוצה לארץ אינו נוהג בשל גוים וז"ל השיב ריב"א הא דחדש נוהג בחוצה לארץ הני מילי בשל ישראל אבל בשל גוים אינו נוהג בחוצה לארץ ויכול לשתות שכר אפילו בחורף. וגם בהלכות גדולות משמע דחדש אינו נוהג בחוצה לארץ בשל גוים ושמא משמע להו דהלכה כתנא קמא דרבי אליעזר בפרק קמא דקידושין עכ"ל התשובה ואפשר שעל תשובה זו סמכו הגדולים שלפנינו אבל לפע"ד נראה ברור דאף על גב דהלכה כרבי אליעזר אין לאסור בשל גוים מעיקר ההלכה ואפשר נמי דר"י גופיה לא כתב כך להלכה למעשה אלא שכך נראה מהירושלמי שלא לחלק והגדולים שבאו אחריו הוסיפו וכתבו לאיסור בסתם אבל לאחר העיון יראה דמותר מדינא כדפרישית ולכן אין לשום גדול להורות הוראה לאיסור היפך המנהג שנהגו על פי גדולי ישראל להיתר ומי שרוצה להחמיר לעצמו מדת חסידות הוא ולא יורה לאחרים דלא ליתי לאיניצוי ודוקא במי שהורגל בשאר פרישות ומפורסם לחסיד רשאי לנהוג לאיסור גם בזו כמו שכתב ראבי"ה בריש ברכות (סי' א עמוד 2) לגבי קריאת שמע של ערבית:

באור הגר"א יורה דעה סימן רצג ס"ק ב

איסור כו'. כ"פ כל החיבורים הראשונים ודלא כסה"ת וכבר תמה הרא"ש עליו וכתב דסתם מתני' בסוף ערלה כוותיה דר"א. ואף על גב שלכאורה סתם מתני' דרפ"ט דמנחות כת"ק וכמש"ש פ"ד א' כמאן דלא כו' וקסבר כו' לא דתנא דמתני' אינו סבור כן אלא טעמיה מפרש אבל תנא דמתני' סבר כי תבאו דתליא בארץ ולכן פסק הרמב"ם במתני' דשם וכ"כ לח"מ ע"ש אבל א"צ לכל זה דקי"ל כאמוראי שם ס"ח ב' דכולהו ס"ל דנוהג בח"ל ואף ר"פ ור"ה ס"ל דמ"מ מדרבנן חייב ואף בזה לא קי"ל כוותיה דסוגיא דהלכה בכ"מ (כרבנן) [כוותיה] דר"א ורבינא בתראה ס"ל כן וקי"ל כוותיה כמ"ש בס"א ודברי בה"ג כאן טעות גדול הוא וא"צ להשיב עליהן וגם מ"ש בשם ב"ח הב"ח כשיטתו דס"ל אינו נוהג בשל עובדי כוכבים וכבר הכו על קדקדו כל האחרונים ושגגה יצאה מתחת ידו וטובה ה"ל לבה"ג כאן השתיקה ומ"א (ס"ס תפ"ט) רצה ליישב דברי סה"ת אבל דבריו דחוקים מאד וכתב בעצמו שרצונו ליישב המנהג אבל בעל נפש כו' אבל אין דבריו כדאי אפי' ליישב המנהג וט"ז כתב דבשעת הדחק כדאי כו' אבל בגמ' דנדה שם אמרו דאם אפסיק הלכה א"ל שעת הדחק וכבר איפסיק כאן במנחות שם (וכ"כ בנה"כ וע"ש ובא"ז הלכות ערלה וחדש סי' שכ"ח) אלא שנמשך ההיתר שהיו זורעין קודם הפסח כמ"ש בס"ג בהג"ה והנח לישראל מוטב כו' (כמ"ש בשבת קמ"ח ב' ורפ"ד די"ט):

פתחי תשובה יורה דעה סימן רצג ס"ק א

לאכול חדש עבה"ט של הרב מהרי"ט ז"ל ומ"ש מי שנוהג כו' עיין (בתשו' פמ"א). ועיין בזה (בתשובת שבו"י ח"ב סימן ט"ז) שחלק על אא"ז הפמ"א ז"ל בזה. ועיין בשו"ת גאוני בתראי ובשו"ת ב"ח החדשות ובשב יעקב ובתשו' אא"ז (פנים מאירות ח"א סימן ק"ז). (וח"ג סימן ל"ד) [(ובת' ח"צ סימן ר')] ובס' פ"י בק"א

לקדושין. ובתשו' כנסת יחזקאל. ובשו"ת מאמר מרדכי כמה תשובות בדבר. וביד אליהו סימן כ"ד ובמים רבים סימן מ"ד ובס' המקנה ספ"ק דקדושין ובס' שם חדש מהגאון מהרא"ל מפלאצק זצ"ל. ובתשובת בית אפרים חי"ד סימן ס"ה. ובתפארת צבי חלק א"ח סימן כ"ו. ובחלק יו"ד סימן ס"ד. ובתשואת חן סימן כ"ה וכ"ו. ובתשובת קרית חנה סימן מ"ו ובס' נחלת עזריאל בחולין דף ק"כ [ובת' משכנות יעקב סימן ס"ד וס"ח באורך]: